

Azərbaycan
Tərcümə
Mərkəzi

Aydın

www.aydinyol.az

12 noyabr 2016-cı il № 40 (99) * Həftəlik ədəbi-ictimai qəzet * Qiyməti 30 qəpik

Zəlimxan
Yaqubun
yazı
masası

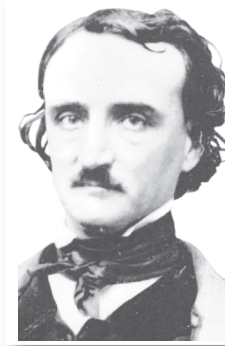
» səhifə 6

Ürəyim mehə bənd
gül yarpağıdır...
Onu qoparmağa
tufan gətirmə!

Qabil

» səhifə 7

Edqar Ponun
"Amontilyado
çəlləyi"
heqayəsi

» səhifə 13

Daş dilində danışan tarix

Şirvanşahların yadigarı

» səhifə 10

ANONS

"Əli və Nino"
dünya ekranlarına çıxır
» səhifə 3

Astanada I Avrasiya
Kitab Sərgisi keçirilir
» səhifə 3

Orfoqrafiya lüğətindən
çıxarılan sözlərin
təsnifatının davamı
» səhifə 4

O dünyayla bu dünya
arasında
» səhifə 5

Sözün hikməti
» səhifə 12

Arqonavtların səfəri
» səhifə 14

Kritin sirləri
» səhifə 15

Bulqakovun ölümünün
səbəbi məlum oldu
» səhifə 16

Sara Cio türk oxucularına
məktub yazdı
» səhifə 16

Çində Çingizxan
haqqında yeni
film çəkiləcək
» səhifə 16

Donald Trampın
yazıçı qızı
» səhifə 16

"Stiven King yaradıcılığı
üzrə professor"
vakansiyası
» səhifə 16

Məhbub xanımın ölüm rəqsi

» səhifə 5

Bolqar şeirinin "üçüncü dalgası"

» səhifə 8

Prezident İlham Əliyev İtaliya Respublikasının xarici işlər və beynəlxalq əməkdaşlıq naziri Paolo Centiloninin başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini qəbul edib.

İtaliyanın Azərbaycanın əsas ticarət tərəfdaşı olduğunu deyən dövlətimizin başçısı ölkələrimiz arasında müxtəlif sahələrdə, o cümlədən siyasi, iqtisadi, enerji və digər sahələrdə yaxşı əlaqələrin mövcudluğunu qeyd etdi. İtaliyaya son səfərini məmnunluqla xatırlayan Prezident İlham Əliyev səfər çərçivəsində Azərbaycan ilə İtaliya arasında qəbul edilən strateji tərəfdaşlıq haqqında Birgə Bəyannamənin çox mühüm əhəmiyyət daşıdığını vurğuladı, sənədin iki ölkə arasında əməkdaşlıq, həmçinin qarşıya qoyulan məqsədlər baxımından önəmli olduğunu dedi. İqtisadi sahədə əlaqələrin də uğurla inkişaf etdiyini deyən dövlətimizin başçısı italyalı iş adamlarının ölkəmizdə biznes fəaliyyətinə maraq göstərdiyini məmnunluqla qeyd edərək təşkil olunan biznes forumların iş adamları arasında təmasların artırılması baxımından əhəmiyyətini vurğuladı. Prezident İlham

İlham Əliyev İtaliyalı nazirin başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini qəbul edib

Əliyev İtaliyanın xarici işlər və beynəlxalq əməkdaşlıq naziri Paolo Centiloninin ölkəmizə səfərinin səmərəli olacağına əminliyini bildirdi.

Nazir Paolo Centiloni İtaliya Respublikasının Baş naziri Matteo Renzinin salamlarını dövlətimizin başçısına çatdırdı.

Azərbaycan ilə İtaliya arasında əlaqələrin inkişafının məmnunluq doğurduğunu vurğulayan Paolo Centiloni ölkəmizə italyalı iş adamlardan ibarət nümayəndə heyəti ilə səfər etdiyini dedi. Azərbaycanın qeyri-neft sektoru ilə bağlı götürdüyü öhdəlik-

lərə sadıqlığını yüksək dəyərləndirdiklərini bildirən Paolo Centiloni iqtisadiyyatın şaxələndirilməsinin önəmini vurğuladı. İtaliyanın ölkəmizin iştirakı ilə həyata keçirilən enerji layihələrində fəal iştirak etdiyini məmnunluqla qeyd edən Paolo Centiloni TANAP və

TAP layihələrinin icrasına başlanmasının əlaqələrimizin inkişafı istiqamətində mühüm mərhələ olacağına əminliyini bildirdi.

TANAP və TAP layihələrinin enerji təhlükəsizliyi və şaxələndirmə baxımından əhəmiyyətinə toxunan Prezident İlham Əliyev bu layihəyə artıq 7 ölkənin cəlb olunduğunu dedi, gələcəkdə isə daha iki ölkənin qoşulmasının önəmini vurğuladı. "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsinin icrasının gündəlikdə duran məsələ olduğunu qeyd edən dövlətimizin başçısı "Şahdəniz-2" layihəsi ilə bağlı işlərin isə təqribən 30 faizinin artıq icra olunduğunu qeyd edərək, bu istiqamətdə bütün işlərin vaxtında həyata keçiriləcəyinə əminliyini ifadə etdi.

Görüşdə iki ölkə arasında bir sıra sahələrdə əməkdaşlıq əlaqələrinin daha da genişləndirilməsi və möhkəmləndirilməsi ətrafında fikir mübadiləsi aparıldı.

Prezident İlham Əliyev Baş nazir Matteo Renzinin salamlarına görə minnətdarlığını bildirdi, onun da salamlarını İtaliya Respublikasının Baş nazirinə çatdırmağı xahiş etdi.

"Açıq kitab" onlayn mütaliəçilərin portalıdır!

ARNK yanında Tərcümə Mərkəzinin "Açıq kitab" onlayn kitabxanası Azərbaycan, rus və digər xarici dillərdə yüzlərlə klassik, müasir bədii ədəbiyyat nümunələrinin, mətn və materialların, lüğətlərin, müxtəlif sahələrə dair elmi, publisistik ədəbiyyatların, dünya dillərinə tərcümə edilmiş Azərbaycan ədəbiyyatının, həmçinin Azərbaycan dilinə tərcümə edilmiş dünya ədəbiyyatlarının elektron versiyasını mütəmadi olaraq, pulsuz yayımlayır.

Kitabxana vasitəsi ilə Tərcümə Mərkəzinin "Xəzər" dünya ədəbiyyatı jurnalının və "Aydın yol" qəzetinin dövrü saylarını da pulsuz əldə edə bilərsiniz. Bunun üçün www.achiqkitab.az ünvanlı kitabxanaya daxil olmaqla yüzlərlə nəşri ödənişsiz əldə etmək olar!

Onu da qeyd edək ki, artıq onlayn kitabxanamızın rusdilli versiyası da fəaliyyət göstərir.

Təsisçi: Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzi

Baş redaktor: Yaşar Əliyev

İcraçı direktor: Bəhlül Seyfəddinoğlu

Redaksiya heyəti: Nəriman Əbdülrəhmanlı, Salam Sarvan, Elmin Nuri, Nərinə Əliyeva

Qəzet 2014-cü ilin 24 oktyabrından çıxır.

"Azərbaycan" nəşriyyatında çap olunub.

Tiraj: 1250. Sifariş: 3196

Ünvan: Bakı, Topçubaşov küç. 74.

Telefon: 595 16 05.

E-mail: aydinyol.az@gmail.com

Qəzet Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatdan keçib.

Şəhadətnamə nömrəsi: 3899

Leyla Əliyeva İDEA Heyvanlara Qayğı Mərkəzinin açılış mərasimində iştirak edib

Noyabrın 10-da İDEA Heyvanlara Qayğı Mərkəzinin açılışı olub. Açılış mərasimində Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti, İDEA İctimai Birliyinin təsisçisi və rəhbəri Leyla Əliyeva iştirak edib. Leyla Əliyeva mərkəzin tikintisinin müxtəlif mərhələlərini əks etdirən fotostendlə tanış olub.

İDEA Heyvanlara Qayğı Mərkəzinin təməli 2014-cü ilin oktyabrında qoyulub. Mərkəz Bakı şəhərində və ətraf ərazilərdəki sahibsiz heyvanların müayinə və müalicəsi, həmçinin onların qısamüddətli sığınacağı üçün nəzərdə tutulub. Sığınacaq kompleksi Avropa Azərbaycan Cəmiyyətinin dəstəyi ilə, digər dövlətlərin təcrübəsindən istifadə olunmaqla tikilib. Layihə-tikinti işlərinə Böyük Britaniyanın Heyvanlara qarşı Qəddarlığın Aradan Qaldırılması üzrə Kral Cəmiyyətinin mütəxəssisləri cəlb olunub. Burada sahibsiz heyvanlara peyvənd, sterilizə və zəruri hallarda əməliyyat xidmətlərinin göstərilməsi nəzərdə tutulur. Mərkəzdə tikilən 24 sığınacaq eyni vaxtda mindən çox heyvanın yerləşdirilməsinə imkan verir. Hər sığınacağın yanında gəzinti ərazisi də ayrılıb.

Leyla Əliyeva mərkəzlə tanışlıq zamanı xəstə heyvanların müalicə və bərpa komplekslərinə baxıb. Mərkəzdə klinika və laboratoriyada stasionar müayinə-müalicə aparılmaqla yanaşı, mobil təcili tibbi yardım xidməti də var. Bundan əlavə, yaralı və yuxud peyvəndə ehtiyacı olan sahibsiz heyvanların mərkəzə gətirilməsinə məsul xüsusi qrup fəaliyyət göstərəcək. Mərkəzdə müalicə olunmuş sahibsiz heyvanlar fərqləndirici çiplərlə təchiz olunacaq. Burada, həmçinin ölkəmizdə ilk dəfə olaraq sahibsiz heyvanların elektron baza sistemi yaradılacaq. Bu sistem heyvanların izlənməsi və onların vaxtında peyvənd olunmasına imkan verəcək. Uzunmüddətli müalicəyə ehtiyacı olan heyvanlar xüsusi karantin korpuslarında bərpa prosesi keçəcək.

Mərkəzin fəaliyyəti baytarlıq sahəsində ixtisaslaşmış mütəxəssislərin hazırlanmasına, həmçinin təcrübə mübadiləsinə də imkan verəcək.

Burada yerləşən geniş konfrans zalında peşəkar veterinar hazırlığı kursları və treninqləri təşkil ediləcək, sahibsiz heyvanlara rəhmlə münasibəti və onların himayəyə götürülməsini təşviq etmək məqsədilə geniş ictimai maarifləndirmə tədbirləri keçiriləcək. Bu baxımdan məktəblilərin mərkəzə səfərlərinin təşkili, onların maarifləndirilməsi və mərkəzin ictimaiyyətə, xüsusilə də könüllülərə açıq olması nəzərdə tutulur. Burada himayəyə götürülməyə hazır heyvanların nümayiş olunduğu kompleks və kiçik heyvan mehmanxanası da fəaliyyət göstərəcək. Mərkəzin xidmətləri yalnız sahibsiz heyvanlar üçün məhdudlaşmır. Himayədə olan heyvanların müalicə-müayinəsi və qısamüddətli gecələməsi üçün də mərkəzə müraciət etmək olar.

Sonra Leyla Əliyeva müasir yem fabriki ilə tanış olub. Fabrik Azərbaycanda it və pişik qidasını hazırlayan ilk müəssisədir. Fabrikin məhsulları beynəlxalq keyfiyyət tələblərinə cavab verməklə yanaşı, sağlam qida məhsullarından hazırlanacaq.

“Şirvanşahlar sarayı” Paris foto sərgisində

○ Parisdə məşhur “Cornette de Saint Cyr” qalereyasında tanınmış fotoqrafların əsərlərinin sərgisi təşkil edilib.

Sərgidə dünya şöhrətli fotoqraf Reza Deqatinin İçərişəhərdə Şirvanşahlar sarayında 2012-ci ildə çəkdiyi “Azərbaycan. Saray məhrəmiyi” və Türkmənstanda çəkdiyi “Həmrah” fotoları nümayiş olunur.

Reza Deqati Azərbaycanla bağlı bir neçə sərgi-layihənin müəllifidir. Heydər Əliyev Fondunun təşkilatçılığı ilə məşhur fotoqrafın ölkəmizə həsr etdiyi “Odu cəzibəsi” (Elegance of fire) və “Günahsızların qırğını” (The Massacre of innocents) kitablarının 2014-cü ildə Parisdə təqdimat mərasimi keçirilib. R.Deqati ABŞ-ın Milli Coğrafiya Cəmiyyətinin üzvü, bir çox nüfuzlu universitetlərin fəxri doktoru, Fransanın “Xidmətlərə görə” ordeni laureatıdır.

Gənc fotoqraf Maya Bağirova “Sizi görürəm” və “Bu günün keçmişi” adlı ağac fotoları ilə sərgidə iştirak edir. M.Bağirova 2015-ci ildə Fransada SNBA (Milli İncəsənət Cəmiyyəti) sərgisində ölkəmizi təmsil edərək iki qızıl medal və “Jan Larivyə” mükafatına layiq görülüb.

Qalereyada nümayiş olunan fotolar noyabrın 14-də hərraca çıxarılacaq.

Səhla AĞALAROVA

“İçəri şəhər” Beynəlxalq Film Festivalına gedir

○ “İçəri şəhər” bədii filmi dekabrın 9-dan 16-dək Hindistanda keçiriləcək 21-ci Kerala Beynəlxalq Film Festivalına dəvət alıb.

Cəfər Cabbarlı adına “Azərbaycanfilm” kinostudiyasından AzərTAC-a bildirilib ki, film, festivalın “Dünya kinosu” proqramı çərçivəsində nümayiş olunacaq. Film, Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin sifarişi ilə “Azərbaycanfilm” kinostudiyasında lentə alınıb.

Psixoloji dram janrında çəkilən filmin ideya müəllifi Təhminə Rafaella, ssenari müəllifləri Təhminə Rafaella və İlqar Safat, quruluşçu rejissoru İlqar Safat, quruluşçu operatoru Luka Koassin, quruluşçu rəssamı Bütünay Haqverdiyev, icraçı prodüseri Ülvi Qasimov, prodüseri Müşfiq Hətəmovdur.

“Əli və Nino” dünya ekranlarına çıxır

Noyabrın 11-də “Sputnik” informasiya agentliyinin multimedia mətbuat mərkəzində bu yaxınlarda prokata çıxarılmış “Əli və Nino” filminə həsr olunan mətbuat konfransı keçirilib.

AzərTAC xəbər verir ki, prodüser, ssenarist və rejissor Cəfər Axundzadə mətbuat konfransında “Əli və Nino” filmindən və ölkə kinematografının tendensiyalarından danışaraq deyib: “Bu film, prokata yenidən verilməsinə baxmayaraq, tamaşaçıların sayı rekord həddədir. Çoxları şikayətlənir ki, film əsəri sonadək əks etdirmir. Bəli, ola bilər ki, Qurban Səid bir qədər başqa məsələ, ona emigrant

kimi təsir edən məsələ barədə yazıb. Yaradıcı qrup isə elə film ərsəyə gətirib ki, o, nəinki azərbaycanlı, hətta xarici tamaşaçı üçün maraq doğura bilsin. Film bir çox beynəlxalq festivalda nümayiş etdirilib ki, bu da çox önəmlidir. Ola bilər ki, kimsə filmdə gözlədiyini görə bilməyib. Hər bir rejissor əsərə öz prizmasından baxır. Əminəm ki, bu, “Əli və Nino” filminin son quruluşu deyil”.

Müasir kino haqqında danışan C.Axundzadə filmlərdə Qarabağ mövzusunda toxunulmasının vacibliyini vurğulayaraq deyib ki, Azərbaycanda kinematograf sürətlə inkişaf edir. Hazırda bir çox dəyərli filmləri qeyd etmək olar. “Təxminən üç həftə əvvəl Tacikistana kinofestivala dəvət edilmişdim. Orada mənim “Dmitrov küçəsi 86” qısametrajlı filmim və rejissor Elçin Musaoğlunun “Nabat” filmi nümayiş olundu. Asif Rüstəmovun “Axınla aşağı” filmi də əladır. Bu filmlərlə yanaşı, bir çox başqaları da çəkilib. Bütün bu filmlərdə, sətiraltı da olsa toxunulan Qarabağ məsələsinə gəlisdə isə deyərək bilərəm ki, bu, təbii ki, bizim ən yaralı yerimizdir. Hətta Bakıdan bəhs edən “Dmitrov küçəsi 86” adlı filmimdə də bu mövzu var. Biz bunu ictimaiyyətin diqqətinə daim çatdırmalıyıq”, - deyərək C.Axundzadə vurğulayıb.

“Əli və Nino” ekranlara çıxan gündən 280 min tamaşaçı toplaıyıb. Film Türkiyədə və Gürcüstanda da prokata çıxarılıb. Noyabrın 17-dən film Amerika ekranlarına çıxacaq. Həmçinin filmin Cenevrə və Londonda nümayişi planlaşdırılır.

Türk Mədəniyyəti və İrsi Fondu ilə İRCİCA arasında anlaşma memorandumu imzalanacaq

Noyabrın 11-də Türk Mədəniyyəti və İrsi Fondunun prezidenti Günay Əfəndiyeva ilə İslam Tarixi, İncəsənəti və Mədəniyyəti üzrə Araşdırmalar Mərkəzinin (İRCİCA) baş direktoru Halit Eren arasında görüş keçirilib.

Türk Mədəniyyəti və İrsi Fondundan AzərTAC-a bildirilib ki, görüşdə G.Əfəndiyeva Fondun türkdilli xalqların tarixi-mədəni irsinin qorunması və təşviq edilməsi istiqamətində fəaliyyəti və gələcək layihələri barədə məlumat verib.

Fondun Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin təşəbbüsü və üzv ölkələrin dövlət başçılarınun dəstəyi ilə yaradıldığını bildiren Günay Əfəndiyeva ortaq layihələrin reallaşdırılmasının əhəmiyyətindən söz açıb.

H.Eren Türk Mədəniyyəti və İrsi Fondunun fəaliyyətinin türk dünyasının birliyi üçün mühüm əhəmiyyət daşıdığını qeyd edib,

Fond ilə İRCİCA arasında gələcək uğurlu qarşılıqlı əməkdaşlığa inamını ifadə edib.

Görüş zamanı, G.Əfəndiyeva Qarabağ həqiqətlərinin dünyaya tanıtılmasına yönəlmiş müxtəlif beynəlxalq tədbirlərin keçirilməsinin vacibliyini vurğulayıb.

“Qarabağ: tarix və irs” mövzusunda Beynəlxalq Elmi Konfransla əlaqədar Bakıda səfərdə olduğunu söyləyən

H.Eren Qarabağ irsinin mühafizəsinin əhəmiyyət kəsb etdiyini bildirib.

Tərəflər bu istiqamətdə birgə layihələrin həyata keçirilməsini müzakirə ediblər.

Görüşdə Türk Mədəniyyəti və İrsi Fondu ilə İRCİCA arasında anlaşma memorandumunun imzalanmasına dair razılıq əldə edilib, əməkdaşlığın gələcək perspektivlərinə dair fikir mübadiləsi aparılıb.

Astanada birinci Avrasiya Kitab Sərgisi keçirilir

○ Qazaxıstanın paytaxtı Astanada birinci Avrasiya Kitab Sərgisi keçirilir. Sərgi çərçivəsində Beynəlxalq Türk Akademiyasının “Türkologiya sahəsində aktual tərcümə məsələləri” adlı beynəlxalq açıq seminar təşkil edilib.

Qazaxıstanın paytaxtı Astanada iş başlayan və dünyanın bir sıra ölkələrinin iştirak etdiyi “Avrasiya Kitab Sərgisi – 2016” çərçivəsində Beynəlxalq Türk Akademiyasının nəşrlərindən ibarət stend nümayiş etdirilib. Stenddə türk xalqlarının mədəni-mənəvi irsinin tədqiq olunduğu xeyli sayda kitab yer alıb.

Sərginin açılışında iştirak edən Qazaxıstanın dövlət katibi Gülşara Abdıkəlikova stendə baxıb. O, akademiyanın türk xalqlarının tarixi, mədəniyyətinin tədqiqi sahəsində gördüyü işlərdən xəbərdar olduğunu, bunu yüksək qiymətləndirdiklərini qeyd edib.

Sonra “Türkologiya sahəsində aktual tərcümə məsələləri” adlı beynəlxalq açıq seminar keçirilib. Beynəlxalq Türk Akademiyasının prezidenti Darhan Kızıralının moderatorluğu ilə keçirilən toplantıda TÜRKPA-nın baş katibi Jandos Asanov, Azərbaycanın Qazaxıstanda səfiri Rəşad Məmmədov, Macarıstan, Qırğızıstan, Monqolustanın diplomatları, Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasının nümayəndələri, türkoloqlar və peşəkar tərcüməçilər iştirak ediblər.

Tədbirdə tanınmış tərcüməçi-alimlərin məruzələri dinlənilib, qədim türk irsinin öyrənilməsində və türk xalqlarının inteqrasiyasında tərcümənin rolu barədə fikir mübadiləsi aparılıb. Seminar zamanı Beynəlxalq Türk Akademiyası tərəfindən nəşr olunan və türk dünyasında tərcümə sənətinin inkişafına töhfə verən iki elmi nəşrin təqdimatı da keçirilib. Türkologiya sahəsində əhəmiyyətli əsərlərdən sayılan “Qədim Türk Lüğəti” və qırğız alimlərinin hazırladıkları “Altay Respublikasındakı Qədim Türk Yazıları Albomu” oxuculara təqdim edilib.

Tədbirdə türk xalqlarının qədim irsini müasir dillərə çevirən türkoloq-tərcüməçilər mükəfətləndirilib.

İlahə ƏHMƏDOVA

“Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti”ndən çıxarılan sözlərin təsnifatı

○ Orfoqrafiya lüğətinin tərifində deyilir: “Orfoqrafiya lüğəti - sözlərin düzgün yazılış qaydasını bildiren dil vəsaitidir”. Lakin hazırda dövriyyədə olan “Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti” minlərlə yazılışı səhv, qurama və ən təəcübüslü, heç bir məntiqə, əndazəyə sığmayan “söz”lərlə doludur: **GONBULQARINLIQ, GÖRÜŞMƏ-DANIŞMAQ, GÖRÜŞMƏ-ÖPÜŞMƏ, GÖRÜŞMƏ-SEVİŞMƏ, GÖSTƏRİLİŞ, GÖTÜRÜMDÜŞMƏ, GÖTÜRÜMDÜŞMÜŞ, YOLLAYIŞSALMA, YUXAQLAĞISULAYAN, YUXU-TƏBİL, GİRİŞDİRTMƏK, GİRİŞİLMƏK, YUNTANIMA, YÜZDÜZMƏ, YÜZLÜKCİRMA, ...**

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Mənası, yaxud yazılışı qüsurlu sözlər	İşlənməyən ərəb, fars və digər əcnəbi sözlər	Terminlər	Qurama sözlər	Lüzumsuz sözlər və söz hallandırmaları
gerze gəzit gilqatışdırıcı giltorpaqsız gipsəbənzərlik gipsəoxşarlıq gipslilik girdəbli girdəmli girdəmsiz girdəvar girdinləyə-girdinləyə girişdirmə girişdirmək girişdirtmə girişdirtmək girişilmə girişilmək gonbulqarın gonbulqarınlı gonbulqarınlıq gorbagorolma gömrükdəsaxlama gömrükdəsaxlanma görkedən görketmə görkolan görkolma görüşmə-danışma görüşmə-danışmaq görüşmə-öpüşmə görüşmə-sevişmə göstərilmiş götürümdüşən götürümdüşmə götürümdüşmüş göyot yollayışsalma yollayışverən yollayışvermə yoltikən yoltikmə yozub-azdırmaq yozub-azma yozub-azmaq yuxaqlağısulama yuxaqlağısulama yuxaqlağısulayan yuxu-təbil yulafsöz yumurtadankəsilmə yumurtadankəsilmə yunabənzəmə yuntanım yuntanıyan yurtyeri (mus.) yüzdüzmə yüzlükciran yüzlükcırma yüztöplü zamazkaçı zapalçı zarafatabənzərlik zaviyənişinlik	növhasaz nun nuri nus nuvoriş nücəba nüdrət nüdrətən nüktə nüktədən nüktəşünas nüsəbənd nüsət nüzul obıvatel oblast obliqasiya oçerkist orator orkeströvka öksüz ömürnam övc övci-hüsn övci-kəmal övdətnamə övraq övza özəm özəmli paç pan pandum papey parlamentyor paroxod paroxodçu patka paybənd paybəstə paydar paymal pedaqogium peş peşəki peşin petlisa petlisalı petlissız pey peydərpey peyğam peyhəpey peykanlı peykər peyrəvi peyrəvilik peyvəstə peyvəstəlik peyzajist pədarşahi pədarşahlıq pəhrizkar	gerusiya xlamidomonada xlamidospor (-lar) xloral xlorasetofenon xloraseton xlorat xlorbenzol xlorella xlorin xlorit (-lər) xloritləşmə xloritləşmək xlorkarbonat xlorkauçuk xlormetan xlornaftalin xloroplast xlorotil xloroz xlorotetrasiklin xlorvinil xondrit (-lər) xorda xoreya xromatik xromatizm xromit xrom-karbid xrom-molibden xromolitoqrafiya xromoplast (-lar) xromoradiometr xronoksimetr idioplazm idiosinkraziya ikitavrli immobilizasiya implementasiya inbriding indikatriş indiqoid indium indoksil indol indossament indossant indossat induksion informosom (-lar) inhibitor inhibitorlu inklinator inklinometr inklinometriya in-kvarto insektari insektisid (-lər) interferometr intermesso (mus.) interoreseptor (-lar) intramolekulyar introduksiya (mus.) iridium	gəzib-baxma gəzib-baxmaq gəzib-yorulma gəzib-yorulmaq gəzintiyəçıxan gəzintiyəçıxma gilbişirmə gilxırdalama gilqarışdırma gipshazırlama gipshazırlayan girdədib girdədiş girdədişli girdəgözlü girdəhüceyrəli girdəşifətli girdəüzlü girdəyarpaqlı girincqalan girincqalma girincolma girinti-çıxıntısız girintisiz-çıxıntısız girovalan girovalma girovaparma girovgötürən girovgötürmə girovqalma girovqoyma girovsaxlama girovsaxlayan girovvermə gitaraçalan gitaraçalma godqayıran godqayıрма göbəkçötürən göbəkçötürmə göbəkbaş göbəkbaşlı gödəkayaq gödəkayaqlı gödəkbarmaq gödəkbarmaqlı gödəkboylu gödəkboyluq gödəkboyluluq gödəkboyun gödəkboyunlu gödəkburun gödəkburunlu gödəkbuynuz gödəkbuynuzlu gödəkdil gödəkdış gödəkdışli gödək-enli gödək-ensiz gödək-gen gödəkqanad gödəkqanadlı gödəkqıçlı	geoloji-hidrojeoloji geoloji-hidroloji geoloji-texniki geomaqnitofon geomor (-lar) geomorfoloji geotexniki geotropizm gerçəklətmə gerçəklətmək gerçəkli gerçəkli-yalanlı gerilənmə gerilənmək getman getmanlıq geyindirilib-kecindirilmə geyindirilib-kecindirilmək geyindirtmə geyindirtmək gez (-lər) gələcəkli gələcəkli-gedəcəklilik gəmirintili gəmirintisiz gəmirişdirmə gəmirişdirmək gəncəsinə gənəli gənəsiz gənəşiksiz gərdəkli gərdəklilik gərdəksiz gərdəksizlik gərdənbəndli gərdənəli gərdənli gərdənlik gərdənsiz gərəkmezlik gərməklik gərməli gərməlik gərməsiz gəzələzümlü gəzələzümlük gəzintili gəzintisiz gəzişdirmə gəzişdirmək gicişdirə-gicişdirə gicləşdirmə gicləşdirmək gictəhərlik giqantopitek gilabialan gilabisatan gilavarlı gilavarsız gildiyalı gildiyasız

(Davamı gələn sayımızda)

I YAZI

İnsan niyə rəqs edir? Əhvali-ruhiyyəsini, ovqatını, qəlbini rıq-qətə gətirən hissləri bildirmək üçün. Bəzən insan sözlə deyə bilmədiyini, ürəyində yığılıb qalmış həsrəti, nisgilli, sevgini, ən çətin və müəmmalı mətləbləri rəqsin dili ilə çatdırır. İnsanı əl qaldıraraq oynamağa kim məcbur edə bilər? Heç kim! Əgər daxilindəki təlatüm istənilən həddə çatmayıbsa, ürəyinin səsinə eşidə bilmirsənsə, arzuların qanadlanmayıbsa, heç nə alınmayacaq, boş-boşuna ortalıqda hərlənəcəksən.

Bir də ölüm rəqsi var. İblisin od saçan vəhşi baxışları önündə, bəlkə də, onun acığına, düz ölümün gözlərinə baxa-baxa, çarəsiz çırpanan kəpənək kimi süzürsən, musiqisiz-filansız. İblis dişlərini qıcıyıb gözləyir ki, rəqs bitsin: "Faydası yoxdur, əvvəl-axır mənim-sən!" Amma oynayan adam üçün bu rəqs bəlkə də, taleyin son fürsətidir, ömrünə ayrılmış vaxtı uzatmaq üçün bəhanədir. Ona görə də elə hey oynayır... Bədəninin bütün məsamələri hərəkət edir, ruhu başına fırlanır.

...Heç kim əl çalmırdı, heç çəpik vurmağa da taqətləri yox idi. Bu soyuq, yarıqaranlıq zindanda kimin haqqı vardı ki, cıncırını çıxarsın? Nəzarətçilər duyucu düşməsin deyə, pıçılı ilə danışırdılar. Məhbüs Xədicə isə gözlərini yumub, ortalıqda süzürdü. Bu ölüm rəqsinə etinasız baxanlar da vardı, göz yaş axıdanlar da. Hər öz gününə ağlayırdı. İndi çöhrəsi solmuş, cavan ikən qocalmış, "Vətən xaini" damğası vurulmuş, qəm-qüssədən beli bükülmüş, əyninə nömrələnmiş qara sınıqlı geymiş bu qadın məhbüslər bir müddət əvvəl evlərin yaraşığı, ərlərin sevimlisi, gül balalarının anası, Azərbaycanın adlı-sanlı şəcərələrinin davamçıları idilər. İndi zaman və məkrli İblis bu günahsız qadınları bir damın altına toplamışdı.

...1938-ci ilin yağışlı payız axşamı NKVD zindanının soyuq döşməsində ölüm rəqsi ilə sanki quş kimi havada süzən Xədicə Qayıbova da məhkumluq həyatı yaşayan 30 adlı-sanlı qadından biri idi. O, Azərbaycanın ilk peşəkar qadın pianoçusu və bu alətdə ilk muğam ifaçısı kimi tanınırdı. 1893-cü il mayın 24-də Tiflisin məşhur müsəlman ruhanisi Osman Müftizadənin ailəsində dünyaya gəlmişdi. Atası qızına mükəmməl təhsil vermək arzusunda idi. Ona görə də övladını Müqəddəs Nina qızlar məktəbində oxutmuşdu. Xədicə ilk musiqi təhsilini burada almış, musiqi nəzəriyyəsini, fortepianoda çalmağı öyrənmişdi. Bir müddət Tiflisdəki tatar məktəbində dərs deyəndən sonra 1919-cu ildə həyat yoldaşı Nadir Qayıbovla birlikdə Bakıya köçmüşdü.

Onun evində mütəmadi olaraq musiqi məclisləri keçirilirdi. Ü.Hacıbəyov, F.Körpülüzadə, R.Qlierin, L.Rudolf, M.Pressman, Sarabski, Bülbül, eyni zamanda, Azərbaycanın və Türkiyənin dövlət adamlarının, görkəmli ziyalılarınun iştirak etdiyi musiqi gecələrində Xədicə Qayıbova

Azərbaycan milli musiqisinin gələcəyi, xalq nəğmələrinin

mü - hafizə olunması, qadın musiqiçilərin təhsil imkanları haqda müzakirələr aparırdı. Onun təşəbbüsü ilə 1920-ci ildə qadın musiqi müəllimləri hazırlamaq üçün "Qsamüddətli Şərq musiqisi kursları" açıldı, uşaq xoru yaradıldı. Xədicə xanım həm də Bakıda ilk Türk Konservatoriyasının yaratıcısı idi. O, bir müddət Azərbaycan Maarif Komissarlığında Şərq musiqisi şöbəsinə rəhbərlik etmiş, həmin dövrdə qadınlar üçün Musiqili Dram Teatrının açılmasına nail olmuşdu. Xədicə Qayıbova 1934-cü ildən Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında müəllimlik edirdi. 1938-ci ildə isə əvvəlcə Xədicə xanımın həyat yoldaşını əks inqilabçı və millətçi ittihamı ilə həbs etdilər, sonra da növbə özüünə çatdı.

...Xədicə qəfildən dayandı. Sanki nəyi isə xatırlayırmış kimi bir müddət məhbəsin ortasında səssizcə donub-qaldı. Sonra ağır addımlarla gedib çarpayıda oturdu. Çox dalğın görünürdü. Məhbüs yoldaşı, "xalq düşməni"nin arvadı kimi tutulmuş S.M.Əfəndiyevnin həyat yoldaşı Zivər Əfəndiyevaya qısıldı.

- Zivər, barmaqlarım donur... Zivər xanım onun əllərini ovcuna aldı, ovuşdurdu. Xədicə elə bil yuxuda idi, ayıla bilmirdi. Bayaq onu müstəntiqin yanına aparmışdılar. Qayıdanda çox bədbin görünürdü, zindana girən kimi də rəqs etməyə başlamışdı...

... -Vətəndaş Qayıbova, sizin və ərinizin dövlət əleyhinə apardığı təbliğatçı pozucu əməllərdən xəbərimiz var. İmtina etməyinizin mənası yoxdur. İfadə verin, məsələ bitsin. Özünüzdə də, bizi də incitməyin!

Azərbaycan Daxili İşlər Xalq Komissarlığının Dövlət Təhlükəsizlik İdarəsi birinci bölməsinin 3-cü şöbə rəisinin müavini, leytenant Tevosyan bu sözləri deyə-deyə qadının gözlərinin içinə baxırdı. Erməni müstəntiqin üzgözündən qəzəb yağdırdı.

- Mənim, həyat yoldaşımın heç bir günahı yoxdur, dövlət əleyhinə heç bir pis iş tutmamışıq...

- Doğrudan? Sizcə, biz dəli olmuşuq? Görün bu qovluqda nələr var! Oxuyanda adamın tükləri biz-biz olur.

- Bizi nahaqdan tutublar. Mən musiqiçiyəm, piano müəllimiyəm, Vətən xaini deyiləm. Erməni müstəntiq od püs-kürdü:

- Bu dəqiqə sənin o piano çalan barmaqlarını sindirirəm, bəlkə, ağılı başına gəldi! Pianoçuya bax! Müsəvatçı Mustafa Vəkilovu evində gizlətmisən, sonra da Türkiyəyə qaçmasına şərait yaratmışsan. Bəs 1924-cü il necə, yadımdadır? Türk ordusunun zabiti Sultan Hüseynzadəni də evində gizlədib İrana yola salmışsan. İndi o, alman və yapon kəşfiyyatına xidmət edir. Deməli, sən də casussan, onlarla əlbirsən! - Tevosyan yumruğunu masaya vurdu. - Birdir, ikidir bəyəm, hansını deyim? Xədicənin baxışları qalın qovluğa zillənmişdi.

- Məni bundan əvvəl iki dəfə tutublar. Günahsız olduğum üçün azad ediblər... Müstəntiq onun sözünü kəsdi:

- Mən o maymaqlardan deyiləm. Sən hələ Tevosovu yaxşı tanıyırsan!

...Zivər xanım hələ də Xədicənin barmaqlarını ovuşdururdu.

- Zivər, düşünəndə ki, bu barmaqlar bir də pianonun dillərinə toxunmayacaq, dəli oluram.

- Darıxma, Xədicə, hələ uşaqların toyunda o qədər qalib oxuyacağı ki!

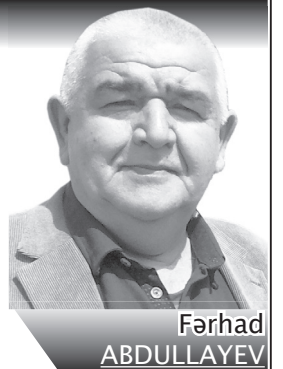
Xədicənin gözləri doldu. Amma ağlaya bilmirdi. Mərd qadın idi, həyatda heç nə onu sindirə bilməzdi.

- Uşaqlardan nigaranam. Görəsən, salamatdırlar? Bu qansızlardan nə desən gözləmək olar...

O, Zivər xanıma bir az da qısıldı. Çünki ölüm kabusunun meydan suladığı bu qaranlıq məhbəsdə onun Zivər xanımdan savayı, heç bir dayacağı yox idi...

Fərhad SABİROĞLU

O dünyayla bu dünya arasında

Fərhad ABDULLAYEV

Ermənistan mətbuatı xəbər verir ki, 2016-cı il oktyabrın 1-nə olan məlumata əsasən, bu ölkənin 2 milyon 993 min 900 nəfər sakini var.

Məlumata görə, bu ilin ilk 9 ayında əhalinin sayı 4 min 700 nəfər azalıb. 2016-cı il yanvarın 1-nə əhalinin sayı ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 12 min nəfər az olub. Ümumiyyətlə, 1991-ci ildə müstəqillik əldə etdikdən sonra Ermənistan əhalisi 634 min 700 nəfər azalıb.

İrəvanın rəsmi statistika qurumu kiçik bir xəyata yol verib. Belə ki, azalanan sayından bir nəfəri çıxmaq lazımdır. Həmin adam sağdır, özü də İrəvanda yaşayır, amma bütün sənədlərdə adının qarşısında yazılıb ki, guya dünyadan köçüb!

İnanmırsınız? Bunu Ermənistan polisinin pasport və viza məsələləri üzrə idarəsinin rəisi Mnatsakan Baçıçıyan da təsdiq edə bilər. O, əvvəlcə müxalifətçi erməni jurnalisti Süzan Caginyanın düz gözlərinin içinə baxıb və utanmadan, qırmızı-qırmızı deyib:

- Necə olub ki, siz indi mənim qarşımda dayanmırsınız? Axı çoxdan ölmüşünüz! Əlimdə daşdan keçən sənəd var!

Deyirlər, Süzan əvvəlcə qorxuya düşüb ki, bəlkə, elə doğrudan dünyasını dəyişib, heç özünün də xəbəri olmayıb. Sonra güzgüyə baxsa da, gözlərinə inanmayıb və cumub yaxınlıqdakı marketə.

- Qızlar, salam, necəsiniz?

Satıcı qızlar isə özlərini elə aparıblar ki, guya Süzanı nə görür, nə də eşidirlər. Əlini başına atıb ki, yoxlasın - bəlkə, adamı gözəgörməz edən papaq taxıb? Əfsus!

Müxalifətçi jurnalistin görəcək günləri bundan sonra başlayıb. Hansı idarəyə gedib, qapını üzünə bağlayıblar ki, bizim ruhlarla işimiz yoxdur. Hətta MİS-dən arayış almaq istəyəndə, əməkdaş qadın ona bildirib:

- Utanmırsınız? Ölmüş adam üçün arayış almağa gəlmisiniz...

- Necə yəni ölmüş? Axı mən sağam, bu da şəxsiyyət vəsiqəm!

- Bilmirəm. Qeydiyyat kitabında yazılıb ki, Süzan Caginyan dünyasını dəyişib!

Artıq bir neçə aydır ki, zavallı jurnalist ölkədən çıxma bilmir, yediyi, içdiyi haram olub - dövlət onu "görmür", çünki müxalifətçi jurnalisti canlı hesab etmək erməni məmurlarına sərf etmir. Süzanın bir əlacı qalıb ki, məhkəməyə getsin, amma "öldüdən" ərizə qəbul edən kimdir?

Əslində Serj və onun əlaltıları görmə və eşitmə qabiliyyətini çoxdan itiriblər. Özlərinə lazım olan şeyləri, məsələn, pulu yaxşı görürlər. Əhali var, ya yoxdur, sayı azalıb, yaxud adamlar acından ölürlər, bütün bunlar Serjin vecinə də deyil.

Məsələn, məlum olduğu kimi, 2014-cü ilin iyul ayında Rusiya vətəndaşı Dilqəm Əsgərov və Azərbaycan vətəndaşı Şahbaz Quliyev Kəlbəcərdə öz ata-baba yurdlarını ziyarət etmək istəyərkən Ermənistan əsgərləri tərəfindən girov götürüldülər, Azərbaycan vətəndaşı Həsən Həsənov isə güllələnərək öldürüldü. H.Həsənovun meyiti düşməndən alınaraq Bakıda dəfn edilib. İşğal altındakı Dağlıq Qarabağda D.Əsgərov və Ş.Quliyev üzərində qanunsuz "məhkəmə" qurulub. "Məhkəmə"nin qərarı ilə D.Əsgərov ömürlük, Ş.Quliyev isə 22 il müddətinə azadlıqdan məhrum edilib. Beynəlxalq Qızıl Xaç Komitəsinin (BQXK) əməkdaşları Dağlıq Qarabağda saxlanılan azərbaycanlılara hər dəfə baş çəkir, günahsız məhkumların məktublarını onların ailələrinə çatdırırlar. Azərbaycan dövləti və digər beynəlxalq qurumlar bu adamların qanunsuz mühakimə edilməsini dəfələrlə Ermənistan rəhbərliyinin nəzərinə çatdırıb və əsirlərin geri qaytarılmasını tələb edib. Amma nə fayda? Rəsmi İrəvan yenə nə görür, nə də eşidir, özlərini elə aparırlar ki, guya bu məhbüslər yerli-dibli mövcud deyil.

Bir jurnalist kimi Süzanı görmək yəqin indi rəhbərliyə sərf eləmir. Bu mətləbləri yaxşı bilir. Ona görə də səbrini basıb gözləyə yaxşıdır. Kim bilir, bəlkə, "öldürdükleri" kimi, onu bir gün qəbirdən xortladıb "dirilt-dilər"?!?

Məhbüs xanımın ölüm rəqsi

○ "Aydın yol" qəzetinin "Yazı masası" rubrikasında dünyasını dəyişən, həmçinin hazırda aramızda olan yazıçı, şair, elm və mədəniyyət xadimlərinin iş otaqlarından, ürəklərini açdıqları yazı masasından və bu insanların keçdikləri tale yolundan söhbət açılır. Bu dəfə mərhum Xalq şairi Zəlimxan Yaqubun iş otağını ziyarət edib, onun yazı masasından, bu masanın ətrafında yaşanan acılı-şirinli xatirələrdən danışmaqla ruhunu yad etdik. Şairin oğlu Bəhlul Yaqubov bizə bu yolda yardımçı oldu:

Müdrük ruh

Bu iş otağında, yazı masasının arxasında, hər yerdə şairin övladlarına, ailəsinə, xalqa əmanət qoyduğu Zəlimxan Yaqub ruhu var idi. Oğlu Bəhlul bizimlə söhbətdə onu təmsil etdi. Sanki o ruhun pıçıltılarını sözə çevirdi. Yəni biz, bir növ, həmin ruhla da ünsiyyətdə olduq. Xalqın milli yaddaş sistemindən, irfanı özünü-dərkindən şirə çəkərək böyüyən, axırda Zəlimxan Yaqub boyda olan o ruh indi də bu evin ağsaqqalı, yol göstərənidir. Oğlunu dinləyərkən bunu anlamaq çətin deyil:

"Şairin böyük oğluyam. İlk övlad idim deyə, atamla aramızda ata-oğul deyil, daha çox dostluq münasibəti oldu. Hər zaman çalışdım ki, ona münasibətdə düz olum. Gənclikdən irəli gələn bəzi xoşagəlməz məqamları da birbaşa özünə deyirdim. Bilirdim ki, elədiyim səhvi deyəndə atam mənə düz istiqamət verəcək. Dəfələrlə olub ki, onun iş otağında, yazı masasının ətrafında ata-oğul dostyana söhbət etmişik, müzakirə aparmışıq. Məndən hər mənada savadlı, təcrübəli olmasına baxmayaraq, bütün fikirlərimə hörmətlə yanaşırdı.

Biz kökə, ruha, türkçülüyə, xalqın milli yaddaşına bağlı ailəyik. Təsadüfi deyil ki, atamıza həmişə "baba" demişik. Bunun da tarixçəsi var: təzə dil açdığım vaxtlar idi. O zaman Yasamal rayonunda "Qanlı göl" deyilən ərazidə yaşayırdıq. Gördüm, uşaqların hamısı atalarına "papa" deyir. Mən də evdə atamı o cür çağırırdım. Dedi, bir də mənə elə çağırma, "papa" rus sözüdür, "baba" de.

Təpədən-dırnağa şair idi, təpədən-dırnağa milli kökə bağlıydı. O, yeni çıxan texnologiyaları sevməzdi. Bircə mobil telefonu var idi ki, onda da "yes"lə "no"dan başqa ayrı şey bilməzdi. Beynini sanki ayrı nə ilə yormağı istəməzdi. Yaşam tərzinə görə də sırf xalq adamı idi. Son gününə qədər də xalqın ruhunu yaşatdı.

Atamla təkcə ona görə fəxr etmirəm ki, o, böyük şairdi. Həm də ona görə fəxr edirəm ki, Zəlimxan Yaqub böyük şəxsiyyəti. Bəzən deyirlər ki, Zəlimxan Yaqubdakı bu hafizə hardandı? Burada təbii ki, Allahın verdiyi fitri istedad var. Amma beynin yaxşı qalması üçün insanın ilk növbədə ürəyi təmiz olmalıdır. Əgər paxılsansa, ürəyin xiltlə doludursa, beynin heç vaxt zəruri bilgiləri qəbul etməyəcək. Çünki beynə gedən yol ürəkdən keçir.

Artıq 38 yaşım var, özümü tanıyandan atamın bircə dəfə də olsun, hansısa şair, yazıçı haqqında pis danışdığını eşitmədim. Çünki mənən böyük idi. Biz belə gördük, belə də yaşadıq. Atam içəri daxil olanda hamımız ayağa durardıq. Çalışırırdıq ki, övladlarımızı onun yanında qucağıma almayaq. Həmişə də ailə olaraq çalışırırdıq ki, atamızın adına ləkə gətirməyək, ona layiqli övlad olaq".

Türküstan qoxulu xatirələr

Oğlundan atasının iş otağı ilə bağlı nə kimi xatirələrinin olduğunu soruşub maraqlı cavab aldıq. Müsahib deyir ki, bu otaq xalq yaddaşından, türkçülükdən qopan xatirələrlə doludur. Ölümündən sonra hər dəfə bu qapını açanda bir otaq dolu xatirə adamı qarşılayır:

Zəlimxan Yaqubun yazı masası

- Bu iş otağı təkcə müstəqil Azərbaycanın yox, elə türk yaşayan bütün yerlərin - Cənubi Azərbaycan, Türküstan ellərinin rayihəsini, qoxusunu daşıyan xatirələrlə doludur. Sazlı-sözlü xatirələr o qədərdir ki, hansı birini deyim? Məndən ötrü ən böyük xatirə qapıdan girəndə atamın yazı masasının arxasında ilhamla yazdığı anlarıdır. O, yazı masasının arxasında işləyəndə sanki Cənubi Azərbaycandan tutmuş Altaya qədər bütün türk dünyasının ruhu bu otaqda dirilirdi. Saz səsi də o dirilişdən qopurdu...

- Şairin yoxluğunda bu otağa daxil olmaq sizlər üçün nə dərəcədə ağırdır?

- Atamın vəfatından sonra onun iş otağına daxil olmaq, yazı masasına yaxınlaşmaq mənə və ailəmiz üçün çox ağırdır. Amma onun böyük kitabxanası, dəyərli əlyazmaları, səliqəli arxivi var ki, atamın söz dünyası onlardadır. Bu gün atamı cismən görməsək də, o böyük dünyanın qorunduğu kitablarından təskinlik tapırıq. Atamı bizə xatırladacaq ən böyük qüvvə onun əsərləri, bir də xalqın sevgisidir. Hər dəfə ona olan sevginin şahidi olanda sanki atamı yenidən görürəm.

Sağlığında da, sözsüz ki, bu böyük məhəbbəti görmüşəm. Təsəvvür edin ki, maşınla yol gedirik, mən sürürəm, atam da yanımızda oturub. Maşın işiqforda dayananda pəncərənin şüşəsini əşəgi endirib, yazdığı şeiri birbaşa atama oxuyan adamlar olub.

"Yaddaş xəzinəsi"

Poeziyamızın "yaddaş xəzinəsi" sayılan Zəlimxan Yaqub danışanda özü ilə bərabər, Dədə Qorqudu, Qurbanını, Pir Sultan Abdalı da dilləndirirdi. "Haqdan dürlü xəbərər söyləyən" ozanlar ozanı, "gəl, gör mənə eşq neylədi" deyən sufi bu yaddaşda dirilirdi. Amma Zəlimxan Yaqubda sanki başqa irfan yolçuları kimi Haqdan gələn sirr gizləndirdi. Bəhlul müəllimdən o sirin qaynağını xəbər alırıq:

- Zəlimxan Yaqubun irfan yolçuluğunu onun böyüyüb boya-başa çatdığı mühitlə əlaqələndirirdim. Özü deyirdi ki, mən uşaq olanda nənə-babalarımız həmişə ilahilər söyləyirdilər, "o cənnətin irmaqları axar", "Allah" deyə-deyə. Bu, Yunus Əmrədəndir. Atam etiraf edirdi ki, uzun illərdən sonra ədəbi mühitə gələndə, söz dünyasına varanda, gördüm, nənə-babalarımızın oxuduqları elə öz ruhum imiş. Beləcə, atam son dəqiqəsinə qədər ancaq öz ruhunu yazdı.

Saz, söz, yazı masası ömrünün əsas hissəsi idi. Amma atamın sonuncu saz ifasını xatırlamıram. Çünki 2009-cu ildə səhhətimdə ciddi problemlərin olduğu bilindi və cərrahi yolla böyrəyini çıxardılar. Mətbuatda ilk dəfə sizə deyirəm. Biz ömrünün axırına qədər atamın əsas xəstəliyini ondan gizlətdik. Mətbuat da xəstəliyi səhvən böyrək çatışmazlığı kimi bildi. Amma o, xərcəngdən dünyasını dəyişdi. Özü də son gününə qədər bunu bilmədi. İstər Almaniyada, istərsə də, burada imkan vermədik ki, həqiqəti bilsin. Almaniyada tərcüməçiyə səhv tərcümə etdirirdim ki, atam xəstəliyinin nə olduğunu bilməsin. Amma xəstəliyə tutulandan sonra əlinə saz almadı. Bir dəfə soruşdum, ay ata, niyə saz çalmırsan, dedi, hansı günümə çalım? Onun əhvalını son beş ildə yaxşı görmədim. Yəqin, buna görə də əlinə saz almadı.

Müsahibimizdən şairin ömrünün son günləri barəsində danışmasını xahiş edirik:

- Zəlimxan Yaqub xəstəliyi ilə sona qədər barışa bilmədi. Danışanda zalları lərzəyə gətirən Zəlimxan Yaqub xəstə halı ilə barışmadı. Xəstə olduğu beş il ərzində hər zaman atamla idim. Almaniyaya birgə gedirdik. Axırda bir ay xəstə yatdı. Ölümünə iki gün qalmış çarpayıda oturaraq, hamımızı yanına çağırırdı, bircə cümlə işlətdi: "Vətənim, millətim, dövlətim üçün layiqli ömür yaşadım. Sizə də onu arzulayıram". Axırncı sözü bu oldu...

Sonuncu gün vəziyyəti yaxşı deyildi, möhkəm öskürürdü. Ağciyərində də problem var idi deyə, elə bildim o səbəbdən öskürür. Sən demə, bu, əslində son xırıltıları imiş. Gördüm, möhkəm öskürür, qucağıma aldım, başını bir az qaldırdım. Öskürək kəsmədi. Başını astaca yerə qoydum, elə qucağımdaca keçindi.

Ömrünün son illərində Almaniyada bir neçə dəfə müalicə olunan şair səfərdə olarkən, "vətən, vətən" deyib kövrəlirmiş:

- Bəzən deyirdi ki, dəftər-qələmi götür, daha işləyə bilmirəm. Amma bir də gördün, səhər hoteldən hospitala gedəndə deyirdi ki, Bəhlul, axşam yaman işləmişəm. Bir gecəyə 12 şeir yazmışdı. Bir Azərbaycandan, bir də nəvələrimdən ötrü darıxırdı. Onun Azərbaycanı nə qədər sevdiyini sözlə ifadə edə bilmirəm.

- Ölümündən sonra Zəlimxan Yaquba olan münasibət şairin ailəsinə nə dərəcədə qane edir?

- Ölümündən sonra Zəlimxan Yaqub yenidən kəşf elədim. İnsan nə qədər düz yaşayarmış? İstər yüksək dairələrin, istərsə də xalqın sevgisi Zəlimxan Yaqub yaradıcılığına olan diqqətdir. Söhbətləşdiyimiz otaq bu gün poeziya ocağıdır. Müxtəlif yerlərdən Azərbaycana gələn söz adamları özlərinə borc bilirələr ki, Zəlimxan Yaqub ocağını, yazı masasını ziyarət etsinlər. Xalq elə bir qüvvədir ki, onun ürəyinə yol tapdınsa, süzgəcindən keçdinsə, səni heç vaxt unutmayaq.

Elmin NURİ

Sözə, bədii mətnlərə tarixin bütün dövrlərində ehtiyac olub. Söz – zamanın biləyindən yapışan, onun nəbzini yoxlayan bir təbib olub həmişə. Gərdirin əli hər yerdən üzüləndə, dünya qələmin gücünə, bədii sözə söykənib. Bunu zaman-zaman sınaqlardan keçən ədəbiyyatımız da təsdiqləyir. Təəssüf ki, yazılan gözəl əsərlərlə yanaşı, bu günün mənzərəsi fonunda yaşanan xaos bir söz bumuna da şahid oluruq. Bu, əsl sözə qiymət verən oxuculara bir xəyal qırıqlığı yaradır. Ədəbi mühitdə yaşananlar, məsələn, yaşından, təcrübəsindən, istedadından asılı olmayaraq, romançılığa aludə olmağın bu gün bir dəb halını alması, nəticədə sözün urvatdan düşməsi ədəbiyyatsevərləri məyus edir. Beləyə klassiklərimizin tarixin dolanbaclarından keçib gəlmiş əsərlərinə bir daha üz tutmağa dərin ehtiyac duyulur. Bu baxımdan, sənətkarlarımızın əsərlərindən örnəklər verməyi planlaşdırmışıq. Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli şairlərindən olan Qabilin şeirləri ilə missiyamızı davam etdiririk.

QABİL

Gözüm sulanır

Gözüm sulanır, sulanım,
Təki ağzım sulanmasın;
Gözüm bulanır, bulansın,
Təki ağlım bulanmasın.

Gözüm sulandı — əlac var,
Paşa Qəlbınur sağ olsun!
Ağzı sulanan adamlar,
Qoy tamahdan uzaq olsun!

Gözün sulandı, dəsmal al!
Ağzın sulandı, ərimə.
Tamah suyunu ehmal al,
Nəfsə qul olub yerimə!

Tozun-yelin xətasından
Gözün sulansa, eybi yox;
Əgər nəfsin bəlasından
Ağzın sulansa,
eybi çox.

Səhv düşəndə yerimiz

Duman dağı dolanar,
Qiyamət olar.
Duman yola sallanar,
Müsbət olar.
Müsbət oluruq biz,
Səhv düşəndə yerimiz.

Ümman gəmissi çayda
Oturar, üzməz!
Çay gəmissi dağ boyda
Dalğaya dözməz!
Dözümsüz oluruq biz,
Səhv düşəndə yerimiz.

Muğan həsrət yağışa,
Buludlar xəsis...
Yağış tökülür talışa
Hey-hey gərəksiz...
Gərəksiz oluruq biz,
Səhv düşəndə yerimiz.

Küt bıçaq parıldayıb
Xırçılı salıb.
Qılınc qında pas atıb
Qında korşalıb...
Heyif... korşalırıq biz,
Səhv düşəndə yerimiz.

Ağ biləklər, gül əllər
Tarlada qabar.
Bir qeyrətsiz yekəpər
Qızılgül satar.
Qeyrətsiz oluruq biz,
Səhv düşəndə yerimiz.

Tarın pərdələrini
Düzənə qurban!
Yerdəyiş et birini,
Xaric vurarsan.
Xaric səslənirik biz,
Səhv düşəndə yerimiz.

Dözmərəm

Məni pünhan öldürüb,
Basdırmayın aşikar.
Gorda dözmərəm, -
Gorum çatdıyar.
Məni tora salmayın
Qızıl balığam...
Torda dözmərəm,
Bağrım çatdıyar.

Ürəyim mehə bənd gül yarpağıdır... Onu qoparmağa tufan gətirmə!

Bu dünya

Tufan qamçısını çırpısa da üzə,
Toz-torpaq sovrulub dolsa da gözə,
Kol-kos, qaratikan çıxsa da dizə
Yenə də çiçəkdi, güldü bu dünya.

Keçsə də çox yerdən
Çin sədditək sədd,
Tikanlı, məftillik, hasarlı sərhəd,
Gözdən asılsa da pərdətək min hədd
Yenə də cunadı, tüldü bu dünya.

Başından aşsa da dərdi bəşərin,
Seli gurlaşsa da təhlükələrin,
Ayıqlar götür-qoy etsə də dərin
Yenə öz kefində... lüldü bu dünya.

Düşüncə

Mən dənizi düşünürəm.
Nəbi Xəzri

Nə dənizi, nə gölü,
Nə çəmənini, nə çölünü,
Hə şalaləni, nə çayı,
Nə ulduzu, nə Ayı;
Heç nəyi, heç şeyi,
Nə dibsiz yeri,
Nə sonsuz göyü
Əsla düşünmürəm.
Aləmi düşünüb
Yaradanda
Yaradan.
Məndə Tanrı düşüncəsi
Haradan?!
Gülürsüz, gülün,
Qəşş eləyincə.
Gözünüzdən yaşımı silin.

1969

Məni düşündürür
Mənasız bir sual:
Yox, mənasız heç nə olmur,
Xəyala get,
Fikrə dal.
Ölümlər üşümür ki,
Yağışda, qarda,
Tir-tir
Məzarda?
İstidən bişmir ki,
Qızımarda, - Təndir məzarda?

Deyil

Soyuyur təndirim, küt gedir sözüüm,
Kösöv tüstüsündən yaşayır gözüüm.
Zorla kül altında işarır közüüm.
Fələk füləsə də, yanası deyil.

Saralıb günəşim, solubdur ayım,
Tökülmür şalaləm, çağlamur çayım.
Nə kəkliyəm qaldı, nə torağayım,
Çal daşa, lal döşə qonası deyil.

Aşdı dalğa-dalğa il üstündən il,
Dəniz uzaqlaşdı, qurudu sahil.
Sabaha güman-zad bağlama, Qabil!
Tarix hər yetənin anası deyil.

Ömrün sarı simləri

Qocaldıqca çoxdanışan
Olur adam.
Çoxdanışan olmamışam –
Hələ. Şadam!
Qısa düzüüm deyir bunu,
Qısa sözüüm deyir bunu,
Ömrün sarı simlərinin
Son sadası –
İdrakımın, iqrarımın
Son nidası.

Məhəbbət deyil

Mən səni görməyə adət etmişəm,
Adət məhəbbət deyil!
Səni görməyəndə xiffət etmişəm,
Xiffət məhəbbət deyil!
Sənə min ehtiram, hörmət etmişəm,
Hörmət məhəbbət deyil!
Gözündə çağlayan mehrilanlığa
Heyrət etmişəm,
Heyrət məhəbbət deyil!
Yalvarıram, sən
Məhəbbət umma məndən.
Hanı iqtidarım,
Məhəbbətin tufanına sənə gərən
Gəncliyimi
Sənə qurban vermək üçün
Geri qaytarım?!
Geri qaytarım...

Gətirmə

Onsuz da ömrüümün xəzan çağıdır...
Xəzanın üstünə xəzan gətirmə!
Ürəyim mehə bənd gül yarpağıdır...
Onu qoparmağa tufan gətirmə!

Onsuz da heç nədən dolan gözüümə
Kəsilmək bilməyən leysan gətirmə!
Onsuz da işığı solan gözüümə
Qaranlıq gətirmə, toran gətirmə!

Onsuz da gəncliyin söniübdür odu...
Soyuq sarayına boran gətirmə!
Tutqun göylərimin yoxdur hüdudu...
Tutqun göylərimə duman gətirmə!

Onsuz da yandırib-yaxan bir neyəm,
Ney yandıran yera... kaman gətirmə!
Acı şikayətəm, həzin gileyəm...
Sakit olmağıma güman gətirmə!

Onsuz da gecikən vüsalımıza.
Gəl vaxtsiz-vədəsiz hicran gətirmə!
Qabiləm, rəhm etmə əhvalımıza...
Aman istəmirəm... aman gətirmə!

Göylərin ürəyi

Göylərin ürəyi nə yaman dolub,
Tökür sinəmizə göz yaşlarını.
Fələklər, mələklər uşaqqını olub,
Yoxsa unudublar öz yaşlarını?

Nə yaman kövrəlib ulduzlar, aylar,
Nə yaman yuxalıb ərşin ürəyi.
Yoxsa yerdən qopan bu ahu-vaylar
Pərişan eyləyib çərxi-fələyi?

Allah dərgahına uzanan əllər,
Yağış istəməyir, nicat istəyir.
Başını itirmiş obalar, ellər.
Adıca güzəran, həyat istəyir.

Nə yaman çatılıb göylərin qaşığı,
Xalqımın çatılmış qaşığı bənzer...
Dərgahın selləmə axan göz yaşığı,
Qaçqın gözlərinin yaşığı bənzer.

Daşındır göylərin səbir kasası,
İstiqlal yolusa deyildir rahat.
Ruhumla həmahəng yağış havası,
Yağış gözüməndə də yağır bu saat.

Gözün sulanmağı əngəl,
Nəfsin sulanmağı fəna.
Birini dərd etmə sən gəl, -
Biri dərdədi, biri bəla.

Göz sulanar, göz dolar da,
Göz ac qalar, göz doyar da.
Ağzım sulanmasın, Yarəb!
Arzum sulanmasın, Yarəb!

Arzum gül açsın, solmasın,
Keçdi-keçmədi ömür şəni;
Gözümə yaş dolsun, su dolmasın -
Ya ələmdən, ya nəşədən.

Gözüm suyundan su içsin
Mənim bu nurlu ürəyim,
Şair Qəlbınur köməyim.

Küləkli havalarda, yağışlı havalarda

Külək əsir, üşüyür yenə daş-divar,
Səkilərin üstünə düşür damcılar,
Küçələrdən tələsik keçib gedirlər,
Səni xatırlayıram,
qəlbimdə kədər -
Biz də belə gedərdik,
Küləkli havalarda,
yağışlı havalarda.

Külək əsir, titrəyir qapı-pəncərə,
Yağış yağır...
şirhaşır düşür şəhərə.
Dalda yerə çəkilib bir qız,
bir oğlan
Qorxub yağışdan.
Biz də belə edərdik,
Küləkli havalarda,
yağışlı havalarda.

Külək əsir... sevdiiyim
mahnımı çalır.
Yağış yağır, o vaxtı yadıma salır.
Bir qız keçir sən geyən
jaketdə bu dəm,
Duman çökmüş
şüşədən onu görürəm,
Səni görmürəm...
Küləkli havalarda,
yağışlı havalarda.

*Sən mənə güclü olmağı
öyrətdin,
öyrətdin başı dik tutmağı.
Amma demədin ki,
küləklə qarşıdurmada
ayılmək lazım.*

(çağdaş bolqar şeirindən)

“Bolqarıstan” deyəndə ilk yada düşən, güman ki, Vanqadır. Ancaq Azərbaycanın intellektual məkanı dünyaca məşhur dissidentlərdən olan tarixçi-filosof Jelü Jelevi də yaxşı tanıyır. Bakı Slavyan Universiteti onun “Faşizm” əsərini dilimizə çevirərək nəşr də edib.

Ancaq, əlbəttə ki, “Bolqarıstan ədəbiyyatı” deyəndə dünyanın gözü önünə, çox uzun olmasa da, bir siyahı gəlir: dünyanı qadın gözəlliyinin dəyişdirəcəyinə əmin olan Yordan Yovkov əsərlərində həyat fəlsəfəsinin dərin qatlarını açan Dimitar Dimov, bəzi ədəbiyyatşünasların Hüqo ilə müqayisə etdiyi İvan Vazov və əlbəttə ki, keçmiş Sovet, o cümlədən Azərbaycan oxucusunun yaxşı tanıdığı Pavel Vejinov.

“Bolqar poeziyası” deyəndə isə... Nədənsə, mən özüm dərhal Peno Penevi xatırlayıram. Bəlkə də, Mayakovskini çox sevdiyindən, oğlunun adını “Vladimir” qoyduğuna və Mayakovski kimi cavan yaşda intihar etdiyinə görə. Yeri gəlmişkən, şair indi az qala hər bolqarın dilinin əzbəri olan bu misrari ölümdən az əvvəl yazmışdı: “Mən dünyaya Günəşi görmək üçün gəlmişdim”.

Son 40 ildə ədəbiyyata gələn Bolqarıstan şairlərindən danışmağa başlasaq, sözsüz ki, ilk sadalanan adlar bunlar olacaq: Boyko Lambovski, Georgi Qospodinov, Mirela İvanova, Kristin Dmitrova... Bu imzaların hər biri Bolqarıstanda məşhurdur və əsərləri müxtəlif dillərə tərcümə olunub: ingilis, alman, fransız, rus, ispan dillərinə... Hər biri həm öz ölkəsində, həm də beynəlxalq səviyyədə bir sıra mükafatlara layiq görülmüblər.

Maraqlı məqamlardan biri də budur ki, çağdaş bolqar şeirinin nüfuzlu imzaları içində xanımların sayı kişilərdən az deyil.

Bu nəslə Bolqarıstan ədəbi mühitində “üçüncü dalğa” da deyirlər. Yeri gəlmişkən, Valeri Petrovun, Nikolay Zidarovun aid edildiyi “birinci dalğa” 1940-50-ci illərdə; Konstantin Pavlovun, İvan Dinkovun mənsub olduğu “ikinci dalğa” isə 1960-70-ci illərdə ədəbiyyata gəlib.

Bolqar şeirinin “üçüncü dalğası”

Bu “üçüncü dalğa” nə dalğa idi? Bu nə dövr idi? Bütün postsosialist ölkələrində totalitar ideologiyadan çökməsi, siyasi sistemin və mədəni dəyərlərin dəyişdiyi dövr. Və deməli, yaradıcı düşüncə tərzinə ciddi təsiri olan sosial-psixoloji şərtlər də dəyişmişdi. Ən əsası isə ətraf dünyaya ədəbi inteqrasiya imkanları açılmışdı.

Bolqarıstanda da deyirdilər ki, bütün bunlar postmodernizmin “gözlənilən fəsadlarıdır”. Yəni nə baş verir? Ədəbiyyatda janrlararası sərhədlər yumşalır, bolqar poeziyasını araşdırən tədqiqatçılardan birinin sözüylə desək, belletrikanın janr dayaqları sarsılır, getdikcə elitar və kütləvi ədəbiyyatın sərhədlərini dəqiq cizmaq çətinləşir, bədii mətn fəlsəfənin, kulturologiyanın, ədəbi tənqidin elementlərini mənimsəyir, üslub eksperimentlərinə imkanlar açılır, poeziya qeyri-lirik sahələrə nüfuz edir, hətta bəzən şeir nəsr fraqmenti kimi, nəsr şeir fraqmenti kimi qəbul edilir.

Məsələn, Boyko Lambovskidən oxuyuruq:

*Mənim qardaşım da
torpaq qamarladı
Siera de Quadaramada
uzunluğu iyirmi iki metr
eni heç iki metr də olmazdı
Bertold Brext
Azadlıq və tank
Dayım Laşko İraqda
bircə dəfə oldu
Evə qayıdarkən
cəmi bir ovuc
torpaq gətirmişdi
milli bayrağa bükülmüş.*

80-ci illərin axırlarından yaradıcılıq yoluna çıxan Bolqarıstan şairləri sanki bir həqiqəti birmənalı qəbul etmişdilər ki, yeni dövrün öz diktəsi var. Yəni mədəniyyət bundan sonra gerçəklilyə deyil, mədəniyyətə istiqamətlənir. Postmodernizm yeni oxucu formalaşdıraraq, yeni gerçəklik yaradır. Həmin gerçəkliyin fəlsəfəsinə görə, real həyatda təkcə adamlar və əşyalar yox, adamların yaratdıqları simvollar da yaşayır. Yəni ilk dəfə olaraq məhz “üçüncü dalğanın” nümayəndələri filologiyadan metodlarından yararlanmağa başlayırlar. Onların qəbul etdiyi başqa bir həqiqət isə bu idi ki, yeni poeziya kəşf etmək onsuz da mümkün deyil, olsa-olsa, yeni müəllif yaratmaq olar. Ancaq bir realıq da var ki, poeziyada heç sif postmodernizm də mümkün deyil. Çünki bu estetikanın mənası var olandan yararlanmaqdadır. Şeirdə isə artıq yazılmış mətnə təcridən dırnağa söykənmək absurdur. Ona görə də çağdaş bolqar poeziyasında, əsasən də Georgi Qospodinovun şeirlərindəki meyllərin xarakterini haradasa konseptualizmin çalarlarında dəyərləndirmək daha münasib sayılır: yəni vacib olan ideyadır, emosional yaşantılar yox. Deməli, söhbət əsəri yaratmaqdan yox, əsərin ideyasını yaratmaqdan gəlməlidir.

*Gözlə axşam idi
ikimizcün də.*

*O, qaz sobasının üstündə
yemək bişirirdi.*

*“Bir azdan qayıdıram”
dedi və*

qapını açıq qoyub getdi.

*Çıxanda paltosunu da
geymədi,*

*dodaqlarını da
boyamadı heç...*

*Bir də altı ildən sonra
gördüm küçədə.*

*Qərribə bir həyəcanla
“qazı söndürdün?” – soruşdu
“hələ yox” – dedim.*

Bolqar şeirinin bəhs etdiyimiz mərhələsinin tənqidçilərindən birinin düşüncəsinə görə, postmodern situasiya təkcə postmodern mətnlər yox, həm də başqa “izm”lərin kodunda yazılmış mətnlər tələb edir. Təbii, postmodernizm – poeziyada ədəbi-tarixi inkişafı irəli aparan növbəti yeni mərhələ, epoxa deyil, cərəyan, üslub da deyil, olsa-olsa, konseptual trafaretlərdən biridir ki, ondan yararlanıb şeir yazmaq olar. Mədəniyyətdəki plüralizm, fərqli estetikalar arasındakı gərginlik çağdaş bolqar şairlərinə imkan verir ki, bütün estetik qəliblərə müraciət etsinlər: simvolist, ekspressionist, modernist, neoavanqard...

Hərçənd bolqar poeziyasında 80-ci illərin sonlarından başlayan sərbəstliyin lirik magiyası yenə də ənənəvi şeirə tərəf çəkir. Hətta Şərq mediativliyini, daxili sakitliyi bu poeziyaya xas olan ümumi cəhət kimi göstərənələr də var.

Məsələn, Mirela İvanovadan oxuyuruq:

*Bir-birinin dalınca
onlarca yanğın söndürürsən
kül üzərində şeir,
ya da bir ad yazmaqçün.*

Eyni “ovqat” Lüdmila Babanovanın şeirlərində də görünür:

*Üzümde sənəin barənda
düşüncələr öpüşür...*

Və ya:

*Gözlərimlə Göy arasında
Göz yaşlarının dumanı.*

Adətən, ədəbi ənənələr zamanın tələbləri, dövrün sosial-psixoloji özəllikləriylə uzlaşanda poetik uğurlar daha ciddi olur. Çağdaş bolqar şairləri dərhal müasir ifadə modellərindən (reklam mətnləri, rok mətnlər...) yapışmayıblar. Əvvəlcə ənənələrin axınına qoşulublar, sonradan tədricən dövrün tələbləri səviyyəsinə qalxıblar. Həmin prosesdən keçənlərdən biri də Kristin Dmitrovadır:

*Gün həmişəki kimi başladı:
meteoroloqlar günəşli
hava vəd elədilər,*

*jurnalistlər
hakimiyyət böhranı,
teoloqlar apokalipsis.*

Gün başa çatdı:

*Nə günəşli hava oldu,
nə də apokalipsis,*

*qalan şeylərsə keçirildi
başqa vaxta –
məsələn, çərşənbəyə.*

Bunlar öz yerində, ancaq xanım şairlərin yaradıcılığında əsas mövzu feminizmdir. Onlar qadının məişətdəki rolunu radikal dəyişir, sanki dünyanın bolqar qadınları tərəfindən fəth olunacağına inanırlar. Amma bu azmış kimi onlar ənənəvi sevgi süjetlərindən də imtina edirlər. Folklor-dangəlmə obrazlar şeirdən sıxışdırılıb çıxarılır, həmin obrazların yerinə Avropa mədəni irsinin mifoloji fiqurları qoyulur. Çağdaş bolqar poeziyasının xanım şairlərinin mətnə gətirdikləri yeni lirik qəhrəmanların “biçimləri” oxucuya qərribə görünə bilər. Bolqar poeziyasına bu qısa “ekskursiyamızı” Yekaterina Yosifovanın şeiri ilə yekunlaşdıraraq:

*Qar şimaldan,
külək cənubdan,
su dağdan,
yuxu yorğunluqdan...
İşıq kresloda oturub
gülümsəyən
qoca anamın otağından.*

*(Şeirlərin tərcüməsi
müəllifə məxsusdur)*

Salam SARVAN

Mərkəzi Komitə Bürosu Xalq Komissarları Soveti (XKS) yanında Kinematografiya işləri Komitəsinə çatışmayan texniki avadanlıq, ilk növbədə, çəkiliş aparatları, optika və proyeksiya qurğuları, Azərbaycan kinematografiyası üçün kadrların hazırlanmasına lazım olan tədris-eksperimental işlərə müəyyən maliyyə vəsaiti və kinoplyonka ayrılması haqqında təcili məsələ qaldırmağı, Azərbaycan SSR XKS-nə kinostudiyaya İrandan pyonka, qrim və optika almaq üçün 3.000 tükən ayırmağı, incəsənət işləri idarəsinə repertuarın tərtibinin və Bakı kinoteatrlarının işinin planlaşdırılmasını, studiyanın aktyor kadrlarına olan ehtiyacının nəzərə alınmasını, istehsalat tapşırıqları artdığından, studiyanın maşınlarını hər cür səfərbərlikdən azad etməyi, Bakı kinostudiyasını müdafiə məsələləri dərəcəsi üzrə respublika təchizatında olan idarə və müəssisələr siyahısına salmağı, kino istehsalının azsaylı fond materialları (yanacaq, kimyəvi məhsullar, meşə, tikinti materialları və s.) ilə təmin etməyi, Bakı Şəhər Sovetinə 10 gün ərzində kinostudiyaya rejissor, operator, aktyor, rəssam və başqa işçilər üçün 10 mənzil verməyi, Xalq Ticarəti Komissarlığına, aparıcı yaradıcı işçilər üçün 40 nəfərlik qapalı bufeti xüsusi təchizatla qəbul etməyi, hətta kinostudiyanın bədii rəhbərini, direktor müavinini və ssenari şöbəsi rəisini XKS-nin təchizat siyahısına salmağı və s. tapşırırdı.

(Əvvəli *ötən sayımızda*)

Azərbaycan K(b)P MK-nın birinci katibi M.C.Bağirov 1942-ci ildə "...ədəbiyyat, incəsənət və kinematografiya işçilərinin, tarixçilərin iştirakı ilə Azərbaycan tarixində böyük dövlət xadimlərinin təsvir edən müxtəlif janrlarda bədii əsərlərin yaradılması məsələləri üzrə müşavirələr keçirmək" barədə xüsusi tapşırıq vermişdi. "Vətən müharibəsi şəraitində belə əsərlərin yaradılmasını birinci dərəcəli vacib məsələ kimi qarşıya qoyan" MK bu işdə kinematografiyanın xüsusi əhəmiyyətini və rolunu qeyd edir, bu cür filmin yaradılmasını başlıca və ilkin, həm də təcili vəzifə sayır, əgər lazım gəlsə, bu məqsəd üçün başqa sənətlərin maraqlarından imtina etməyə hazır olduğunu vurğulayırdı. Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının idarə heyəti Azərbaycan ədəbiyyatının daha istedadlı və görkəmli nümayəndələrini dövlət xadimləri haqqında tarixi ssenarilər yaratmaq vəzifəsini öz üzərinə götürürdü. Bakı kinostudiyasının rəhbərliyi 1942-ci il dekabrın 19-da SSRİ XKS yanında Kinematografiya İşləri Komitəsinin sədri K.A.Polonski və sədrin müavini M.İ.Romma göndərdikləri məktubda, öz xalqının tarixini və etnoqrafiyasını ən yaxşı bilən yazıçılarla" (Stalin mükafatı laureatı, şair, dramaturq və yazıçı Səməd Vurğun, ordenli yazıçı Mirzə İbrahimov, yazıçı Mehdi Hüseyn, ordenli şair Süleyman Rüstəm, Azərbaycanın qocaman yazıçıları M.S.Ordubadi, A.Şaiq və s.) müqavilə bağlamağa icazə verməyi xahiş edirdi.

M.C.Bağirovun göstərişilə Azərbaycanın böyük dövlət xadimlərinin siyahısına "bacarıqlı diplomat, dövlət xadimi, II Yekaterina dövründə Azərbaycanın Rusiya ilə əlaqə yaratmasında misilsiz rol oynamış" Fətəli xan, "feodallar üzərində vahid dövlət hakimiyyəti qurmuş" Şah İsmayıl Xətai, "Qarabağ xanlığının Rusiya ilə diplomatik münasibətlər yaratmasında xüsusi rolu olan" Molla Panah Vaqif, "XI əsrdə ərəb xilafətinə qarşı kəndli müharibəsinin rəhbəri", Babək daxil edilmişdilər. Vaqif haqqında nəzərdə tutulan film S.Vurğunun Stalin mükafatına layiq görülmüş eyniadlı faciəsi, Babək barədə ekran əsəri isə C.Cabbarlının "Od gəlini" pyesi əsasında ekranlaşdırılmalı idi.

Məktubda "bizim əsrdə rus ordusunun böyük hərbi xadimləri olmuş general-leytenantlar – 1904-1905 və 1914-1918-ci illər müharibələrinin məşhur iştirakçıları S.Mehmandarov və Ə.Şixlinskiyin fəvqəladə maraqlı materiallarla zəngin bioqrafiyalarının olduğu" qeyd edilir, bununla belə, əsas diqqətin "birinci Fətəli xan Qubalı, ikinci isə Şah İsmayıl Xətai üzərində cəmləşdirildiyi, bu iki mövzuya dair ssenarilərin ilk növbədə bir neçə müəlliflərə sifariş olunduğu, 1943-cü ilin I və II rüblərində ssenari hazırlığına 150 min manat ayrılmasının vacibliyi" vurğulanırdı. Lakin ölkə rəhbərliyinin cəhdlərinə baxmayaraq, bu siyahıdan yalnız Fətəli xan haqqında film, o da xeyli gec – 1947-ci ildə ekranlaşdırıldı.

Təbii ki, müharibənin başlanması ilə Bakı kinostudiyasının bir çox yaradıcı işçiləri – operatorlar, rejissorlar, operator assistentləri cəbhəyə getmiş, Krım, Stalinqrad, Şimali Qafqaz qoşun birləşmələrinin nəzdindəki kino-xronika qurumlarında fəaliyyətə başlamışdılar. Onların çəkdiyi müharibə kadrları sənədli filmlərə və kinojurnallara daxil edilir, ölkənin ekranlarında nümayiş etdirilirdi. Arxa cəbhədə qalmış kinematografçılar isə, Böyük Vətən müharibəsinin qəhrəmanları haqqında bədii filmlər, düşməni damğalayan satirik kinotoplular hazırlayırdılar. Eyni zamanda, 1941-ci ilin sonunda alman qoşunlarının Moskvaya yaxınlaşması ilə paytaxtın bir çox mədəni-maarif müəssisələri, o cümlədən, kinematografiya idarələri ölkənin içərilərinə – Urala, Orta Asiyaya, Qazaxıstana və Zaqafqaziya köçürülürdü. 1941-ci ildə yaradılmış Dövlət Müdafiə Komitəsi İ.V.Stalinin rəhbərliyi ilə ölkəni vahid döyüş düşərgəsinə çevirməyə, "Hər şey cəbhə üçün, hər şey qələbə üçün!" şüarını gerçəkləşdirməyə başlamışdı. Müharibənin ilk aylarında Almatıda Mərkəzi Birləşdirilmiş kinostudiya (MBKS) yaradılmışdı. Həmin vaxtdan sovet kinematografçuları Q.Aleksandrov, Y.Dziqan, L.Orlova və başqaları Bakı kinostudiyasında fəaliyyətə başlamışdılar.

Böyük Vətən müharibəsi dövründə çəkilən ilk ekran əsəri "Vətən oğlu" qısametrajlı (iki-hissəli) bədii lenti idi. Qəhrəman döyüşçü Kamal Qasimov haqqında bu bioqrafik filmi A.Minskinin ssenarisi üzrə rejissor A.Quliyev və operator M.Dadaşov lentə almışdılar.

Əsas rolları İ.Əfəndiyev, Ə.Qurbanov, Ə.Məmmədova, Ə.Məlikov, A.Popov ifa edirdilər. Filmin əvvəlində yazılıb: "Vətənə məhəbbət ölümdən güclüdür. Nə qədər ki, güc var, nə qədər ki, damarlarda qan axır, nə qədər ki, ürək dayanmayıb, hər hansı silahla düşməni vurmaq lazımdır – budur sovet adamının devizi". Döyüşçülərlə çay üzərindəki üç strateji körpünü partladan K.Qasimov haqqında olan bu filmə S.Vurğunun sözlərinə bəstələnmiş mahnı səslənir.

1942-ci ildə xalqın döyüş əhvali-ruhiyyəsinə qaldıran filmlər toplusuna "1 nömrəli Azərbaycan kino məcmuəsi" adı verilmişdi: "Bakı kinostudiyasında ilk Azərbaycan kino məcmuəsi üzərində iş başlamışdır. Bu oyun bədii filmi müharibədə döyüşən Azərbaycan xalqının oğulları haqqında söhbət açacaq.

Məcmuə üç novelladan ibarət olacaq. Birinci novella "Sovet pəhləvanı" adlanır. O, Sovet İttifaqı Qəhrəmanı İsrail Məmmədova həsr olunub. Filmin ssenarisini Şəmsəddin Abbasov yazıb, rejissoru Mikayıl Mikayilovdur, İsrail Məmmədov rolu isə aktyor İsmayıl Dağıstanlıya həvalə olunmuşdur. İkinci Novella "Ananın yarışı" adlanır. Ssenari Mir Cəlaldır. Rejissor Qriqori Braginskidir. Hərbi-vətənpərvərlik mövzusunda çəkilmiş "Sovet pəhləvanı" kinonovellası (digər rollarda Mirvari Novruzova – Gülsüm, Gündüz Abbasov - çoban) ilk azərbaycanlı Sovet İttifaqı İsrail Məmmədovun qəhrəmanlığından bəhs edir. A.Quliyevin operator Ə.İsmayilovla lentə aldığı "Bəxtiyar" kinonovellası (Ə.Məmmədovun ssenarisi üzrə aktyorlar M.Sənani, Ə.Sultanov, X.Əmirzadə) azərbaycanlı qəhrəman döyüşçü Bəxtiyar Kərimovun Krım cəbhəsindəki ölməz qəhrəmanlığından bəhs edir".

"Ananın yarışı" novellasının çəkilməsi haqqında faktlara rast gəlməmişik, görünür, film başa çatmayıb. Rejissorlar H.Seyidzadə və N.Bədəlov yazıçı İ.Qasimovun ssenarisi üzrə ikihissəli "Sovqat" filminə quruluş vermişlər. Onlar 1940-cı ildə çəkdiyi, lakin ekrana buraxılmayan "Ay-na" filminin materiallarından istifadə ediblər.

Dövrün ən əhəmiyyətli ekran əsəri, təbii ki, "Bir ailə" filmi sayılırdı. Vahid süjet xətti ətrafında birləşdirilmiş üç kinonovelladan ibarət olan bu film "Sovet ailəsinin bərabərhüquqlu üzvü olan ayrı-ayrı adamların vətənpərvərliyindən" bəhs edir.

1943-cü ildə "'T-9" sualtı qayığı" filminin çəkilişi başa çatdırılmışdı. Bədii rəhbəri Q.Aleksandrov olan filmi A.Şteyn və İ.Zeltserin ssenarisi əsasında A.İvanov çəkmişdi. Filmin ikinci rejissoru N.Leşşenko, quruluşçu-operatoru N.Renkov, operatoru M.Dadaşov, quruluşçu-rəssamı Y.Şvets və Ə.Atakişiyev, bəstəkarı B.Zeydman idi. Əsər üzərində Ə.Şeyxov, G.Əliyev, K.Həsənov, M.Rəfiyev və başqaları da işləmişdilər. Müharibə illərində sovet dənizçilərinin qəhrəmanlığından bəhs edən bu ekran əsərində əsas rolları İ.Dağıstanlı (Dəmirov), O.Jakov (Kostrov), V.Şarlahov (Minayev), B.Çinkin (Çibisov), A.Alleqrov (Benko), B.Baykov (Sergeyev), K.Ziya (Sorokin), M.Babayev ifa edirdilər.

Film çox çətin şəraitdə lentə alınmışdı. Nəinki su altında, hətta su üstündə də döyüşləri lentə almaq üçün imkanlar cüzi idi. Çəkiliş qrupunun sərəncamında nə əsl gəmilər, nə də sualtı qayıqlar var idi. Planların iriliyindən asılı olaraq, müxtəlif böyüklükdə gəmilərin maketlərindən istifadə etməklə hovuzda çəkilən döyüş səhnələri operatorun ustalıqının nəticəsi idi. Sualtı çəkilişlər aparmaq üçün illüminatoru olan su ilə doldurulmuş xüsusi maket düzəldilmişdi. Bu "sualtı kadrlarda" əsl döyüş ruhu hiss olunurdu.

Partiyanın vətənpərvərlik mövzusunda ekran əsərlərinin yaradılması barədə göstərişini yerinə yetirməyə cəhd edən Bakı kinostudiyasının rəhbərliyi 1943-cü ilin ikinci yarısında istehsalata buraxmaq üçün "Vətən" və "Solmaz" ssenarilərini də hazırlamışdı. A.Şaiqın uşaq və gənclər auditoriyası üçün nəzərdə tutulan eyniadlı pyesinin motivləri üzrə çəkiləcək film ən yaxşı Azərbaycan nağıllarının qəhrəmanlıq ruhunu əks etdirməli idi. Ssenarinin süjetində gənc xalq qəhrəmanı, dəmirçi oğlu Elmanun göstərdiyi bir sıra nağılvari qəhrəmanlıqlar, onun öz sevgilisini ölkəyə basqın edərək obaları talayan divlərin çəngindən xilas etməsi əks olunurdu. "Solmaz" isə cəbhə materialı əsasında komediya janrında lentə alınmalıydı. Sabit Rəhmanun yazdığı librettonun süjetində cəbhə çətinlikləri ilə təmas nəticəsində yeni yaradıcılıq qüvvəsi toplayan gənc aktrisanın başına gələnlər əks olunmuşdu.

Bununla yanaşı, həmin dövrdə müəlliflərlə "Aslanın avtomatı", "Günəş yolu" və "Nadinc" filmlərinin ssenarilərini yazmaq üçün müqavilə-qabağı iş aparılırdı. Qafqazı azad etmiş milli diviziya haqqında olacaq ikinci film (ssenari müəllifi İ.Əfəndiyev) Qafqazdakı şəhərciklərin biri uğrunda gedən döyüşlərin əsasında qurulmuşdu. Əli Vəliyevin povestinin motivləri üzrə çəkiləcək "sovet uşağının tərbiyə üsulları haqqında uşaq filmi" xüsusi auditoriya üçün nəzərdə tutulurdu. Bu illərdə Rəsul Rzanın "Qızıl üzük" adlı ssenarisi də kinostudiyanın qovluğunda idi. Hətta 1945-ci ildə artıq "Fətəli xan" filmi ilə yanaşı, bu ssenarinin çəkilişi də planlaşdırılmış, hazırlıq işlərinə başlanmışdı. Hazırlıq dövrü 1946-cı ilin ortalarına qədər uzanmış, sonra isə naməlum səbəblər üzündən (görünür, vəsait çatışmazlığı, yaxud texniki imkansızlığa görə) iş dayandırılmışdı. "Qızıl üzük" mahnısı isə sonralar R.Behbudovun ifasında "Bəxtiyar" filmində səsləndi. Lakin Azərbaycanda Sovet hakimiyyətinin qurulmasının 25-ci ildönümünə həsr edilmiş "Arşın mal alan" və sonralar isə "Fətəli xan" filmlərinin istehsalata buraxılması onların lentə alınmasına imkan vermədi.

Nəriman ƏBDÜLRƏHMANLI

Müharibə dövrünün kinosu

Ud səsinin seyrində

Bəlkə də, hər tarixi abidə ayrı-ayrılıqda bir səsdir. Bu mənada Şərq fəlsəfəsinin, mədəniyyətinin əsas ifadə vasitələrindən olan muğamlarda, hardasa daşların, qayaların sükutu musiqiləşir. Muğamı dinlədikcə, sanki həmin daşların tarixin o üzündən bizə çatdırmaq istədiyi sözləri eşidirik...

Şirvanşahlar Sarayı Kompleksinin həyatındayık. UNESCO-nun Ümumdünya İrs siyahısında yer alan saray bütövlükdə ud səsinə xatırladır - Dədə Qorquddan üzü bu yana tariximizin bütün ağırlarını özünün ləngərli ifasında əks etdirən ud səsinə.

Bu səbəbdən də bizim üçün Şirvanşahlar sarayının həyatını, oradakı abidələri gəzmək, həm də ud səsinin içində səyahət etmək anlamında idi...

Binanın əsas hissəsi 1420-ci ildə, Şirvanşah Xəlilullahın göstərişi ilə tikilib. Kompleks hazırda 9 tarixi abidədən: saray binası, divanxana, Şirvanşahların türbəsi, Şah məscidi, ovdan, hamam, Seyid Yəhya Bakuvi türbəsi və Şərq darvazasından ibarətdir. Seyid Yəhya Bakuvinin türbəsi yanında Keyqubad məscidi adlanan tikinti də olub. Təəssüflər olsun ki, həmin tikilinin bir hissəsinin qalıqları qalıb.

Bələdçimiz Arzu Haşımova deyir ki, hazırda dayandığımız birinci həyat divanxana və Şirvanşah ailəsinin yaşadığı baş saray binasından ibarətdir. Şah ailəsi sarayın 25 otaqlı ikinci mərtəbəsində yaşayıb. Hazırda həmin otaqlardan 15-i qorunur. 27 otaqlı birinci qat isə qulluqçular və Şirvanşah ailəsinin xidmətində duran həkimlər, rəssamlar, xəttatlar, aşpazlar üçün nəzərdə tutulubmuş. Lakin yadelli hücumları zamanı sarayın bəzi hissələri dağıldığı üçün hər hansı otağın hansı peşə sahibinə məxsusluğunu dəqiq demək mümkün deyil.

"Gizli cənnət", sirli günbəz

Kompleksə gələn bütün turistlər kimi, öncə baş saray binasına bitişik divanxana ilə tanış oluruq. Divanxana dövlət işləri, rəsmi qərarların qəbul olunduğu yer olub, həmçinin məhkəmə funksiyasını da həyata keçirib.

Şirvanşahların Daş dilində danışan tarix

8 guşəli rotondadan ibarət divanxana 12 tərəfli günbəzlə tamamlanır. Fərziyyəyə görə, buranı Şirvanşah Fərrux Yassar özünə türbə kimi inşa etdirib. Lakin o, 1500-cü ildə Cabanı döyüşündə Səfəvilərə məğlub olduqdan sonra yandırıldığı üçün burada dəfn olunmayıb.

Divanxananın səkkizguşəli forması cənnətin səkkiz qarısına işarədir. Abidənin əsasını səkkizbucaqlı salon təşkil edir. Salonu beş tərəfdən əhatə edən, divarboyu yerləşən eyvanlar orada həmişə kölgəlik yaradıb. Divarlarda kufi xətti ilə Allahu və peyğəmbərləri mədh edən ifadələr həkk olunub.

Bir maraqlı faktı qeyd etmək ki, əksər hallarda məhkəmə funksiyasını həyata keçirən divanxanaya məhkumlar xüsusi yeraltı yol-

larla gətiriləmiş. Ümumiyyətlə, Şirvanşahlar sarayında bu cür yeraltı yollar çoxdur. Onların bəziləri indi də sirr kimi saxlanılır. Düşmən hücumları zamanı gizli müdafiə funksiyasını həyata keçirən yeraltı yollar Bakının bir sıra abidələri ilə gizlicə "görüşür", bəziləri isə birbaşa dənizə çıxır.

Divanxanadan sonra sarayın ikinci mərtəbəsinə - vaxtilə şah ailəsinin yaşadığı otaqlara qədəm qoyuruq. Saray elə inşa edilib ki, divanxanadan birbaşa ikinci mərtəbəyə getməli oluruq. Bunun səbəbi xüsusi yer sayılan divanxananın yalnız ikinci mərtəbədə yaşayan Şirvanşah və onun ailə üzvlərinin gediş-gəlişi üçün nəzərdə tutulmasıdır. Şah ailəsinin üzvləri birinci mərtəbədəki xidmətçiləri məxsusi oyuq vasitəsilə çağırırmışlar. Həmin oyuq bu gün də qorunur. Oyuq vasitəsilə rabitə Şərqdə hökmdar-xidmətçi, hökmdar-rəiyyət münasibətini özündə əks etdirir. Həmin oyuqdan göstərişləri alan xidmətçilər onlar üçün hazırlanan üç yolla ikinci mərtəbəyə gələr və lazımı tapşırıqları yerinə yetirərmişlər.

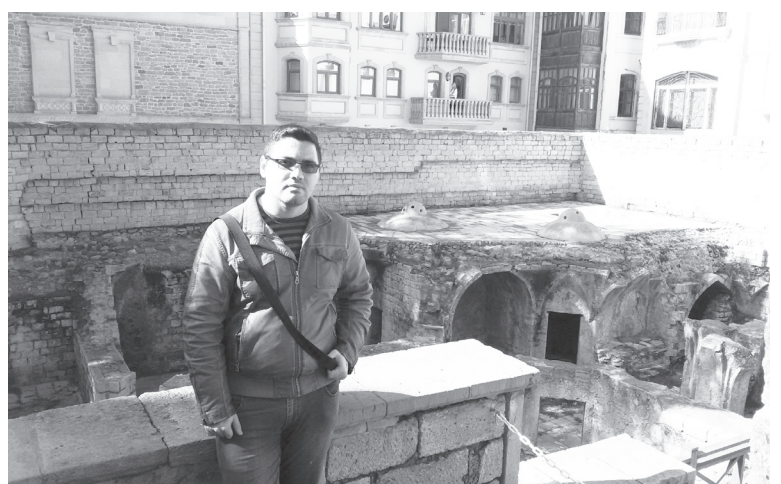
Şah və rəiyyət münasibətlərinin əsas göstəricisi olan oyuğun yerləşdiyi zalda Şirvanşahlar şəcərəsini özündə əks etdirən elektron tablo quraşdırılıb. Qeyd etmək ki, Şirvanşahların şəcərəsi VI əsrə gedib çıxır.

Dövlətin əsası isə, IX əsrdə - 861-ci ildə Heysam ibn Xalid tərəfindən qoyulub. Elektron lövhədə Şirvanşahlar tarixində önəmli xidmətləri olan Dərbəndilər sülaləsinin nümayəndələri - İbrahim Dərbəndi, Şirvanşah I Xəlilullah, Fərrux Yassar kimi şahların adları diqqəti daha çox cəlb edir. Təsədüfi deyil ki, bu gün UNESCO-nun Ümumdünya İrs siyahısına düşən Şirvanşahlar sarayını bu sülalənin iki nümayəndəsi - Xəlilullah və Fərrux Yassar tikdirib.

Sarayın ikinci mərtəbəsindəki ən dəbdəbəli məkanlardan biri də şahın taxt-tac zalıdır. Zal özünün genişliyi, möhtəşəmliyi və xüsusi memarlıq üslubuna görə fərqlənir. Taxt-tac zalının sonradan dağıdılan günbəzi (1723-cü ildə İpyotrun generalı Matyuşkin

Bakiya gələn zaman Xəzər dənizindən top mərmiləri ilə şəhəri üç istiqamətdə atəşə tutub və nəticədə sarayın günbəzi dağıdılıb) bir zamanlar özünün füsunkar gözəlliyi ilə seçilən kaşılardan hazırlanıb. Bələdçimiz Arzu xanım tavanda quraşdırılan virtual günbəzə diqqətlə baxmağımızı istəyir. Əvvəl heç nə anlamırıq. Gözlərimizə inanmırıq, yuxarıdakı sanki adi tavanda oturduğu mavi və firuzəyi rəngdə kaşılardan salınan Şərq incisi - günbəzin özüdür. Lakin çox keçmir ki, həmin "günbəz" dağılır, bircə anın içində uçur. Sən demə, tavanda quraşdırılan virtual avadanlıqlar möhtəşəm zalın günbəzinin taleyini gün ərzində xüsusi elektron effektlər vasitəsilə əks etdirir.

Artıq bir neçə ildir ki, saraya gələn turistlər gözlərini tavandan çəkmədən həm Şərq memarlıq incisini, həm də "Pyotr qəhrəmanlığı"nu seyr edirlər.

Zalın bir küncündə vaxtilə saray musiqçiləri tərəfindən şah üçün səsləndirilən musiqi alətləri qorunur. Bir zamanlar Şah Xəlilullahın, Fərrux Yassarın istirahəti üçün səsləndirilən sən-turun, udun, qavalın səsinə biz də dinlədik. Elektron texnologiya vasitəsilə, xüsusi dəstəyi götürməklə virtual da olsa, XV əsr insanının mənəvi qidasına şərik olduq.

Yəhya Bakuvü türbəsidir. Türbə iki hissədən ibarətdir: birinci hissə böyük sufinin bir zamanlar çillədə olduğu, Allahla vəhdət məqamını yaşadığı kiçik yerüstü hücrədir. O, burada ara-sıra şagirdləri ilə də görüşərmiş. Ömrünün son illərində isə tamamilə bu hücrəyə qapanıb. Bəzən həftələrlə qida da qəbul etməmiş, hücrənin sirli mənəvi enerjisi böyük sufini yaşadarmış.

Bələdçimiz Seyid Yəhya haqqında bilgilərini bölüşür: "Şirvanşah Xəlilullahın saray alimi olan Seyid Yəhya Şamaxıda doğulub. Xəlvəti təriqətinə rəhbərlik edən

Böyük alim Bakuvü özünün 30-dan çox əsərini burada yazıb. Xeyli müridlər, eləcə də Şirvanşahlar nəslinin son nümayəndələri burada yetişib.

İkinci həyətdə suyun altında qalan Bayıl qalasından nişanələr - epigraflar abidələr sərgilənir. 1234-cü ildə Şirvanşah III Fəribürz tərəfindən inşa edilən Bayıl qəsri 1303-cü ildə baş verən zəlzələ zamanı suyun altında qalıb. Güclü yeraltı təkan Xəzər dənizində suyun səviyyəsini qaldırır və uzunluğu 80, eni 40 metr olan Bayıl qəsri sulara qər q olur.

Göz yaşı içində müdriklik

Kompleksin sonuncu həyətdə üç tarixi tikili yerləşir: Şirvanşahların ailə türbəsi, Şah məscidi və hamam. Türbə Şirvanşah I Xəlilullahın anasının və oğlunun şərəfinə tikilib. Hazırda türbədə yeddi məzar var: başda Şirvanşahın öz məzarı, arxada isə anası və beş kiçik yaşlı övladının qəbirləri. Türbənin qərribə melanxoliyası insanı kədərləndirir. Giriş qapısının üstündəki yazılardan tutmuş, balaca məzarlara qədər hər şey sanki sənə dünyanın faniyyəti haqqında nələrisə pıçıldayır.

kiçik otaqlarla əlaqələnib. Böyük ehtimalla bu otaqlar din xadimləri üçün ayrılıb. Dəhlizdən böyük zala keçmək mümkündür. Zalın mərkəzi günbəzlə örtülüb.

Türbədə arxeoloji qazıntılar zamanı zalda qəbirdaşlarının arxeoloji detallarının fraqmentləri, həmçinin Xəlilullahın ailəsinə aid bir sıra qəbirlər sonradan aşkar edilmiş. Arxeoloji işlərin nəticəsində taxta döşəmənin altında 5 nəfərin dəfn edildiyi sərdaş tapılıb.

Türbənin giriş qapısının üzərindəki divarda memarın adı, inşa tarixi və səbəbi xüsusi ornamentlərlə işlənib. İçərisində beş kiçik şahzadənin uyuduğu türbənin qapısı üzərində sağ və sol tərəflərdə böyük göz yaşı rəsminin təsviri olunub. Həmin rəsmin içərisində "bəxş edən Allaha şükrlər olsun" sözləri həkk olunub.

Şərq memarlıq sirləri

Üçüncü həyətin əsas tarixi tikilisi Şah məscididir. Məscidə yaxınlaşanda bələdçimiz deyir ki, məşhur "Sehrli xalat" filmində xan başındakı ağ örtüklə bu minarədən aşağı enir. Həmçinin bu yaxınlarda ekranlaşdırılan "Əli və Nino" filminin bəzi fraqmentləri də məsciddə çəkilib.

Şah məscidi iki otaq, üç giriş qapısından ibarətdir. Otaqlardan birində kişilər, digərində isə qadınlar ibadət edərmiş. Girişlərin biri məxsusi olaraq Şirvanşah üçün nəzərdə tutulub. Digər ikisi isə kişilər və qadınlar üçündür. Məsciddə söhbət etdiyimiz zaman bələdçimiz əşidilən əks-sədaya diqqət yetirməyimizə istəyir. Bunun özünün də bir sirri varmış. Belə ki, məscidin dörd tərəfindəki kiçik oyuqlara memarlar xüsusi ölçüdə saxsı küplər yerləşdiriblər. Bu saxsı küplərin dar ağızları məhz məscidin içərisinə doğru istiqamətlənmiş formada ki, bu da akustika üçün nəzərdə tutulub.

SON və yaxud yenə də qayıdacağıq...

XV əsr abidəsini ziyarət edərkən, anladığımız ki, tarixin o üzündə bizim üçün danıxan bir SƏS var. Hansı ki, tarix deyilən nəsnənin özü də həmin SƏS-dən qopub. Bayaqdan təsirində olduğumuz ud səsdən də həmin SƏS-in övladıdır. Bəlkə də, adına yaddaş deyilən məfhum hər insan üçün yalnız səsdən ibarətdir. Biz yaddaşımıza baş vurub qayıtdıq. Ud səsi də, sən demə, yaddaşdan – tarixin o üzündən qopub gəlirmiş.

Onu da anladığımız ki, həmin SƏS, yəni milli yaddaşımız bizimlə sağollaşmaq istəmir... Ona deməyə yalnız bir sözüümüz var: Biz yenə qayıdacağıq...

Elmin NURİ

yadıqarı

Taxt-tac zalından çıxıb, orta əsrlər Şərqinin yaşam tərzini özündə əks etdirən elektron miniatur tablounun yerləşdiyi məkana yollanırdıq. Udun ağır, ləngərli, daş kitabələrdəki sirdən xəbər vermək istəyən sədasına bürünüb, xəyalən də olsa, XV əsrə gedirik. Oradakı saray həyatının, Şərq insanının yaşam tərzinin şahidinə çevrilirik. Özümüzü miniatur sənət əsərinin izləyicisi yox, iştirakçısı sanırıq.

Hər eksponat barəsində həvəslə danışan bələdçinin səsi xəyali zaman yolculuğuna son qoyur. Ud səsinə tərk edirik. Bələdçidən öyrənirik ki, sənət əsəri 1546-cı ildə təbrizli Mirzə Əli tərəfindən Nizami Gəncəvinin "Xosrov və Şirin" əsərinə çəkilən miniaturdur.

Bəli, Şirvanşahları - XV əsr Azərbaycanını ud sədası olmadan gəzmək mümkün deyil. Bu səs sanki nəqliyyat vasitəsi kimi bizi sarayın bir hücrəsindən başqa hücrəsinə aparır. XV əsrdən kənara çıxmada hücrələri gəzirik. Qərribə auraya malik olan bu hücrələrdə Şirvanşah ailəsinin gündəlik yaşam tərzini özündə əks etdirən məişət və bəzək əşyaları, xanımların istifadə etdiyi geyim dəstləri saxlanılır. Qoca tarix bir zamanlar Şirvanşah ailəsinin geydiyi libasların, istifadə etdiyi əşyaların diliylə danışır.

Mənəvi xəzinə - Seyid Yəhya Bakuvü

Daha sonra yolumuzu kompleksin ikinci həyətdən salırıq. Həyətin əsas abidəsi Şərqin böyük sufilərindən olan Seyid

Şeyx Sədrəddinin tərəfdarlarından olan Seyid Yəhya sonradan Bakıya köçüb. Qısa müddətdə Şirvanşahın rəğbətini qazanıb. Ömrünün sonuna qədər sarayda yaşayıb, xeyli müridlər yetişdirib. Şərqin nəhəng şəhərlərindən yanına tələbələr gəlmiş. Həmin tələbələrlə həm içərisində olduğumuz türbədə, həm də bir zamanlar ona bitişik olan Keyqubad mədrəsəsində məşğul olub. Bakuvü vəfat etdikdən sonra elə saray ərazisində də dəfn olunub".

Bələdçinin sözlərinə görə, türbəni ziyarət edən turistləri buradakı mistika özünə cəlb edir. Ziyarətçilər, əsasən sufilərin, dərvişlərin qeyri-adi yaşam tərzləri, onların dünyagörüşləri barəsində soruşurlar.

Şərqin böyük övliyalarından birinin burada uyumasına baxmayaraq, türbəyə sarayın baş binasına nisbətən az adamın gəldiyini müşahidə edirik. Arzu xanım deyir ki, əksər ziyarətçilərin böyük sufi haqqında məlumatı yoxdur. Odu ki, xarici turistlərlə bərabər, yerli ziyarətçilərin də bura bələdçi ilə gəlmələri vacibdir. Lakin Türkiyə və İrandan gələnlər həm türbə, həm də alim haqqında xeyli bilgilərə malikdirlər.

Seyid Yəhya Bakuvü türbəsinə bitişik Keyqubad mədrəsəsi də bir zamanlar sarayın əsas tikilisi olub. Mədrəsə Şirvanşah Xəlilullahın əmri ilə inşa edilib və dövrün bir çox əsas elmləri burada tədris olunub. Keyqubad mədrəsəsi 1918-ci ildə yanğın zamanı yanıb və indi yalnız onun bünövrəsi qalır. Lakin mədrəsə Şərq elminə çox töhfələr verib.

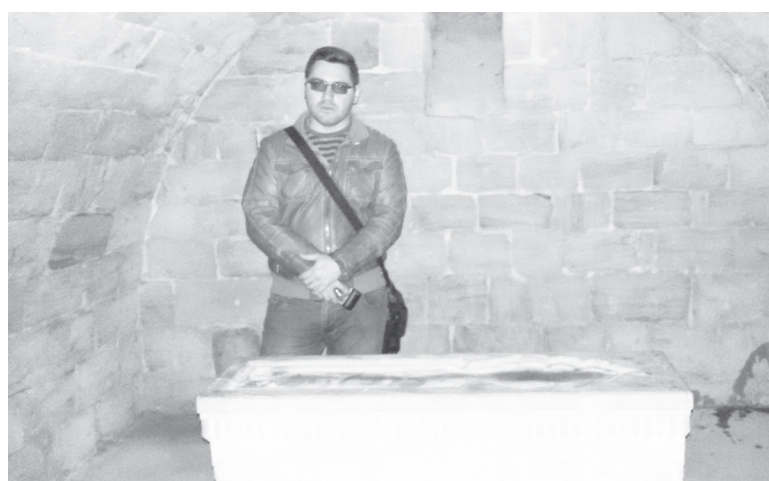
Dövrümüzə qalanan özülləri və 699 Bayıl daşı gəlib çatıb. Daşların üstündəki yazılar əsasən fars, qismən ərəb dilindədir. Tədqiqat nəticəsində aşkarlanan daşlar hazırda ikinci həyətdəki divarlarda qorunur. Bayıl daşları dörd qrupa bölünür. Birinci qrupa aid daşların üzərində mifik təsvirlər, ikincilərin üzərində heraldik işarələr, üçüncülərdə insan siması, dördüncülərdə isə yazılar təsvir olunub. Hücrələrin birində Bayıl qəsrinin su içindəki maketi saxlanılır.

Sarayın bəzi yerlərindəki memarlıq nişanələri də zaman-zaman çoxlarını heyrləndirib. XV əsrdə tikilməsinə baxmayaraq, burada müdafiə məsələlərinə çox dəqiqliklə riayət edilib. Kiçik pəncərələr elə quraşdırılıb ki, onlar həm Günəş şüalarını bərabər paylayır, həm də düşmənin hücumunu asanlıqla zərərsizləşdirir. O pəncərədən düşmənin hücum etmək ehtimalı sıfıra bərabərdir.

Yuxarıda möhtəşəm taxt-tac zalı, xidmətçilərlə ünsiyyəti özlərinə yaraşdırmayıb, onları oyuqdan çəhran hökmdarlar və bu məzarlar... Elə bu məqamda içində səyahət etdiyimiz ud səsinin ağrıyana nələsinə daha dərinləndirən hiss edirik:

"Gəlimli-gedimli dünya, bir ucu ölümlü dünya..."

Nə isə... Davam edək... Şirvanşahlar türbəsinin portalından dəhlizə keçirik. Bu dəhliz sol və sağ tərəflərindən qapı vasitəsilə

Yaşadığımız gəlimli-gedimli dünyada hər şey bitib-tükənir, zamanın gah əsən, gah kəsən küləyində sovrulub vaxtın dəyirmanında üyüdülmür və sona çatır, asta-asta məhvə doğru sürüklənir, yavaş-yavaş saralıb solur, xəzana dönür, arxada qalan hər şey tarixin saxlancına düşüb üst-üstə qalanır. Tükənib bitməyən, ölməyən, solmayan, həmişə təzə-tər qalan, sonu görünməyən bir şey var: SÖZ - hər şeydən uca, qüdrətli, qüvvətli, ülvi, min bir çalanı və qayəsi olan SÖZ.

Əsrlərdir SÖZ öz yolundadı. Əbədi məşəl kimi insanların qəlbini işıqlandırır, mənəviyyatını durulaşdırır, ürəklərinə, qəlblərinə nur çiləyir, şəfəq saçır, hamını birləşdirir, bütövləşdirir – tamlaşdırır, insanlar arasında yol olur, körpü olur, onları bir-birilə görüşdürüb qovuşdurur. Söz insanları kamilləşdirir, əlindən tutub arxasına aparır. Və apardığı o ünvan paklıqdır, duruluqdur, ucalıqdır...

Dünya binə olan gündən bütün millətlər, xalqlar söz danışıq, söz anlayır, söz yazır, söz oxuyur, söz qoşurlar, sözdən qüvvət alırlar. Söz xəzinəsi nə azalır, nə tükənir. Çəsmə kimi qaynadıqca qaynayır, coşduqca coşur. Rəvan-rəvan axdıqca axıb ürəklərə sərənlik, sakitlik və rahatlıq gətirir. Söz ritmini pozmadan zamanın nəbzini tutatuta öz orbiti boyunca arınarxayın dolanır. Baş ağrıdan çax-çaxa məhəl qoymur - öz işindədi. Ərşin tufanı, küləyi, seli, suyu söz dəyirmanının ağır daşını öz yerində, öz oxu ətrafında fırlatdıqca fırladır.

Millətlər, xalqlar var ki, indi tarixin səhnəsində yoxdu - zamanın axarında çox duruş gətirə bilməyiblər. İllər keçir, vaxt su kimi axıb gedir. O millətlərin özləri qalmasa da, dedikləri, qaya və daşlara yazdıqları sözlər gəlib bizə çatıb. Tarixin səhifələrində onlardan dərin-dərin, pozulmaz, silinməz izlər qalıb. O izlər sözlə qalıb, sözdə qalıb.

Hər sözdə bir qüdrət, bir hikmət var. Sözü insan yaradıb, insan yaşadıb. Yaratdıqları sözləri bizə çatdırmaq üçün onu daşlara həkk edib, qaya üzərinə cızıb, kağıza köçürüb saxlayıblar.

Əvvəlcə yer, göy, planetlər, səma cisimləri, çaylar, dənizlər, okeanlar, bir sözlə, uzanıb gədən ucsuz-bucaqsız çöllər, səhralar, başı buludlara söykənən uca dağlar var idi. Onlar keçmişdən bu günə gəlib çatan çox qiymətli yadigarlar idi. Hələ insanlar yer üzünə gəlib bu gözəl yerləri görməmişdilər. Torpağa, daşa izlər düşməmişdi. Yer kürəsi adamlarsız idi - yaraşıqsız və işıqsız idi. Torpağa, daşa, suya bəndə ayağı dəyməmişdi. Onda yer üzü bütöv idi, hələ ölkələrə, bölgələrə bölünməmişdi. Tikanlı, tikansız sərhədlər yox idi.

Tanrı hələ insanları xəlk eləməmişdi. Onda hələ sözün xəmiri yoğrulmamışdı. O vaxtlar hələ söz doğulmamışdı, sonu görünməyən yollarda idi, dayanmadan gəlirdi. Onda hələ söz yerin, göyün bətnində yatırdı.

İllər ötdü, əsrlər keçdi, dövrən dəyişdi. Ulu yaradan insanların xəlk elədi. Hələ söz olmadıqından, söz yaranmadığından dünyanın, yerin ilk sakinləri olan uludan ulu babalarımız bir-biriləriylə danışa bilmirdilər, bir-birilərinə alışı bilmirdilər. Fikirlərini bir-birilərinə əlləri ilə başa salırdılar. Onların ürəklərindən, dillərindən, boğazlarından qarmaqarışlıq, anlaşılmaz səslər çıxırdı. Belə anlarda sözə ehtiyac yaranırdı. İnsanların beyni, ürəyi, qəlbi sanki min illərin dərin yuxusundan oyanırdı. Dünya, aləm yavaş-yavaş nura boyanırdı.

Yer üzünün ilk insanının dili açıldı. Ağına, dilinə söz gəldi. Dünyada sözün səsi eşidildi.

Dağlar, dərələr, okeanlar, dənizlər bu səsə diksinib silkələndi. Dünya söz işığına bələndi. SÖZ doğuldu. Onun sonsuz, həmişəyaşar ömrü başladı. O vaxtdan indiyə qədər söz yaşayır, söz yaşadır, söz yol gəlir, söz yol gedir. Sözün ömrü uzandıqca uzanır.

Həftələr aylara, aylar illərə döndü. Vaxt gəldi Yer kürəsi insanlara darlıq elədi. Belə olanda onlar göyə də əl açdılar, ayaq açdılar. Oralara da yiyə çıxmaq istədilər. Aya uçdular, Marsa "qarmaq" atdılar, Yupiterə tamah saldılar. Hər şeyin ahəngi, rəngi dəyişdi. Həyatın ritmi pozuldu. Gül kimi sözlər, fikirlər yüz yerə yozuldu. Dünyanı uçurub, dağıdıb yenidən bölüb-bölüşmək istədilər. Torpaq və sərvət üstündə sözləri çəpləşdi, üz-üzə gəlib tutaşdılar. Bir-birilərinə daş atdılar, baş yardılar, qan tökdülər. Uddular, uduzdular, qalib gəldilər, məğlub oldular. Bir-biriləriylə söz tapıb danışa bilmədilər. Yumruğa, oxa, kamana, nizəyə, qılınca, tüfəngə, avtomata, raketə əl atdılar. Qılınclar qınından çıxdı, qanlar töküldü, başlar kəsildi. Silahlar od püskürdü, yergöy alışıb-yandı. İnsanların başına güllələr, qəlpələr ələndi. Çox keçmədən insanlar qayaya, daşa çevrildilər.

Döyüşdülər, vuruşdular, öldürdülər, öldülər. Tikdikləri evləri dağıdıb viran qoydular. Hər şeyi vəhşicəsinə sökdülər, dağıdıb alt-üst elədilər. Yalnız hər şeydən qüdrətli olan sözü uçura bilmədilər, yalnız sözü yandıra bilmədilər, yalnız sözü basdıra bilmədilər. SÖZ zamanlara, qərinələrə sinə gərdi.

Bütün güclülərə qalib gəldi, hökmdarlara, fəhrlərə meydan oxudu. Hər şeydən uca olan SÖZ zaman-zaman igidlikdən, qəhrəmanlıqdan dastanlar toxudu. Ötüb keçənlərdən bizlərə sözdən başqa yadigar qalmadı. Ondan başqa, qiymətli heç nə olmadı. Ən uzunömürlü SÖZ oldu. Sönmədən yandı, yanar ocaqlara köz oldu. İlahi SÖZ zaman-zaman, misra-misra, sətir-sətir ürəyimizə axdı, qanana kəlam oldu, qanmazı yandırıp-yaxdı. Sözün yaşının neçə olduğunu bilən varmı?

SÖZ zamanın, vaxtın aşırımlarından, dolaylarından, süzgəcindən keçib süzülə-süzülə, dupduru durulaşmış bu gunumuzə qədər gəlib. Bu gün bizimlə yolyoldaşdı, can sirdaşdı, qan qardaşdı. Hələlik bir yerdə addımlayırıq, yanaşı gedib, yanaşı gəlirik. Amma bu yoldaşlığın, dostluğun ömrü uzun çəkməyəcək. Sabah, birisigün yaşa dolub qocalacağıq, axıra qədər gedə bilməyəcəyik, yarı yolda qalacağıq. Son mənzilə çatanda dayanacağıq. Vaxt olacaq, bəlkə də, heç addım ata bilməyəcəyik. SÖZ isə öz yoluna davam edib sabahlara gedəcək, yeni doğulacaq insanlarla yolyoldaşlığı edəcək, başqa ürəklərə köçəcək, qəlblərə hopacaq, özünə yeniyeni doğmalar tapacaq.

SÖZ həmişə dildən-dilə gəzəcək, yaşayacaq, var olacaq, ümitsiz, inamsız insanlara yar olacaq, adamların ürəklərinə, qəlblərinə cığır açıb yol tapacaq, heç vaxt dillərdən düşməyəcək, kənüllərdən silinməyəcək.

Əbədi, əzəli olacaq SÖZ, bu dünyada həmişəlik yaşayacaq SÖZ. Zamanla, vaxtla ayaqlaşacaq! Sözün yolu, cığırı həmişə gəlimli-gedimlidir. İşıqlıdır, təzə-tərdir, tərəvətlidir, canlı və oyaqdır. SÖZ dar məqamda, çətin anda hamımıza, hər birimizə mənəvi dayaqdır.

Dünyada sözdən gözəl, ülfətli, qüvvətli, əzəmətli, hikmətli nə var ki? Dünyanın dahi insanların ülvi hissələrini, qiymətli və dəyərli fikirlərini, əsərlərini sözlə danışıqlar, sözlə yazıqlar, sözdən alışıq, sözlə yanışlar, ətəyindən möhkəm tutublar, ona güvəniblər. SÖZ ona tapınanları heç vaxt darda qoymayıb, yarı yolda atmayıb. Qolları üstünə götürüb onları zirvələrə qaldırıb. SÖZ həmişə vəfalı, sədaqətli olub.

Qərinələrdir bütün olanlar, qalanlar sözün qüdrəti ilə yaşayır. Sətir-sətir, cümlə-cümlə boy atır, pöhrələyib yarpaqlayır, tumurcuqlayır çiçək açır. Əlahəzrət söz bu günümüzdə çatmaq üçün ulu keçmişlərdən keşməkeşli, enişli-yoxuşlu yol gəlir. Bu yerləşlə, bu gedişlə, sabahlarımızda da gedib çıxacaq. Ən uca zirvələrə qalxacaq. Oradan aram-aram ürəklərə, qəlblərə axacaq. Göydən günəş kimi doğacaq, şimşək kimi çaxacaq, yağış kimi yağacaq...

Əsrlərdir sözlə yol gedirik, sözə sirdaşlıq. SÖZ canımıza hopub ürək sirdaşımıza çevrilib. Sözlə başlanan yol bitib-tükənmir. Hamımız SÖZ körpüsündən keçib gəlmişik. İndi də sözlə birgə yol gedirik, gələcəyə addımlayırıq. Bizdən sonra da indiyə qədər eşidilməyən sözlər deyiləcək, SÖZ yolunda, SÖZ cığırında, sözün çəmənzarında həmişə güllər, çiçəklər açacaq. SÖZ ölümsüzdü. Bu dünyada yalnız SÖZ yadigar qalacaq, yalnız SÖZ. Başqa heç nə...

Bəs mənim necə, yadigar qalası bir sözüm olacaq mı?!

Vahid MƏHƏRRƏMOV

Sözün hikməti

**Edqar Allan PO
(ABŞ)**

Bu vaxtadan Fortunatonun min cür haqsızlığına dözmüşəm. Bacardığım qədər dözdüm, təhqirə keçməyə cürət edəndə isə qisas alacağıma and içdim. Lakin siz – məni yaxşı tanıyanlar, xasiyyətimə bələd olanlar – nə düşündüyümü, ağılımdan nə keçdiyini, əlbəttə ki, təxmin edə bilməzsiniz. Nəhayət ki, mənim qisasım alınmalıydı; bu məsələdə qərarım qəti idi, intəhası qətiyyətin özü risk fikrini istisna edirdi. Mən təkcə cəzalandırma deyildim, həm də cəzasız şəkildə cəzalandırılmıyım. Əgər qisasçı özü də qisasın qurbanına çevrilirsə, deməli, qisas baş tutmayıb. Yəni əgər o, şəri törədənsə, intiqamı məhz özünün aldığı duyduca bilmirsə, deməli, qisas lazımı şəkildə alınmayıb.

Hər hansı hərəkətimlə, hətta bir-cə sözümlə belə Fortunatoya şübhə üçün əsas verməmişdim. Görüşəndə üzünə gülümsəməyə davam edirdim və heç ağılına da gəlmirdi ki, indi bu təbassümü onu məhv etmək fikrindən doğur.

Fortunatonun bir zəif cəhəti vardı: şərabdan yaxşı baş çıxarmasıyla qürrələndirdi. Dünyada az italyan tapılar ki, nəyinsə xiridarı sayılsın. Onların marağı əksər halda, hansısa britaniyalı, yaxud avstriyalı milyonçunu hərifləmək üçün münasib şəraitə, məlum məqama uyğunlaşdır. Rəsm əsərləri və bahalı daş-qaşa gəlincə, öz həmvətənləri kimi, Fortunato da xalis şarlardan idi, ancaq məsələ köhnə şərablara çatanda tam səmimi olur, saxtakarlıq etmirdi. Bu məsələdə heç özüm də ondan dala qalmırdım; yerli italyan şərablarını tanımaqda xeyli təcrübə toplamışdım və əlimə düşən ilk fürsətdə əməlli-başlı alış-veriş edir, şans qaçırmırdım.

Bir axşam hava qaralanda, karnavalın qızgın çağında dostumla rastlaşdım. Məni ürəkdən salamladı, deyəsən, yaxşıca gillətməmişdi. Təlxək paltarında idi: əynində zolaqlı kostyum vardı, başına da zınqırovlu qalpaq qoymuşdu.

- Mənim əziz Fortunatom, - dedim, - nə xoş təsadüf! Siz bu gün qiyamət görünürsünüz. Bir çəllək şərab almışam, guya amontilyadodur, amma nəyə, şübhəm var.

- Necə?! - dedi. - Amontilyado?! Özü də bir çəllək?! Ola bilməz! Karnavalın bu şıdırgı vaxtında?!

- Hə, amma nəyə, şübhəm var. Səfehlik elədim, sizinlə məsləhətləşmədən düz bir çəlləyin haqqını ödədim. Sizi heç yerdə tapmaq mümkün deyildi, qorxdum ki, şans əlimdən buraxam.

- Amontilyado!
- Elədir, amma əmin deyiləm.

- Amontilyado!
- Mən bu şübhənin axırına çıxmalıyam.

- Amontilyado!
- Amma bir halda ki, siz harasa dəvətlisiniz, qoy gedim Lukezini axtarım. Şərabdan başı çıxan bir adam varsa – o da Lukezidir. Bax mənə deyər...

- Lukezi amontilyadonu xeresdən ayıra bilmir.

- Nə danışırsız?! Amma bəzi ağız-göyçəklər deyir ki, guya onun zövqü sizinkinin eynidir.

- Yaxşı, getdik!

- Hara?

- Sizin zirzəmiyə.

- Yox, dostum, mən sizin cəmərdliyinizdən sui-istifadə etmək istəmirəm. Görürəm, harasa dəvətlisiniz. Lukezi...

- Mən heç yerə dəvətli deyiləm, gedək!

- Yox, dostum. Lap dəvətli olmasanız da, görürəm ki, bərk üşüyürsünüz. Bizim zirzəmidə dəhşətli nəmişlik var. Hər yerinə şora döşənib.

- Boş şeydir! Gedək! Soyuga fikir verməyə dəyməz. Amontilyado! Sizi hərifləyiblər.

Mən əynimə kip oturan pləşa bürünüb qara ipək maska taxdım, onu həvəsləndirib imkan verdim ki, məni sarayıma aparsın.

Qulluqçulardan heç biri evdə yox idi, karnavalı yaxşıca bayram etmək üçün hərəsi bir yerə getmişdi. Demişdim, sübh ertədən tez qayıtmayacam, özlərinə də bərk-bərk tapşırırdım ki, evdən aralanmasınlar. Yaxşı bilirdim ki, bu göstərişlər tamamilə yetərli olacaq: ayağımı qapıdan bayıra qoyan kimi, hamısı aradan çıxacaq.

Qəndildən iki məşəl çıxarıb, birini Fortunatoya verdim və onu zirzəmiyə apararaq otağın çıxışına yönəltdim. Özüm qabağa düşüb uzun, dolama pilləkənlə gedirdim. Arada geri qanrılıb xahiş etdim ki, ehtiyatlı olsun. Nəhayət, axırncı pilləyə çatdıq; indi biz Montrezor ailəsinin katakombasında, yaş torpağın üstündə dayanmışdıq.

Dostum inamsız addımlarla yeriyirdi, hər addım atdıqca qalpağında zınqırovun cingiltisi eşidilirdi.

- Bəs çəllək hardadı? - soruşdu.

- İrəlidedir, amma siz bir divarlardakı ağı naxışlara fikir verin, - dedim.

Fortunato mənə tərəf dönüb, sərxoşluqdan dumanlanmış süzgün gözləri ilə üzümə baxdı.

- Şoradır? - soruşdu.

- Şoradır, - dedim. - Siz çoxdan belə öskürürsünüz?

Yazıq öskürəyin şiddətindən bir neçə dəqiqə cavab verə bilmədi. Handan-hana özünü toparlayıb dilləndi:

- Eybi yoxdur, keçib gedər.

- Yox, - qətiyyətlə bildirdim, - yaxşısı budur, geri qayıdaq. Sizin sağlamlığınız daha vacibdir. Siz varlısınız, qarşınızda baş əyirlər, sizə hörmət edirlər. Sizi hamı sevir; xoşbəxt adamsınız, bir vaxtlar mən də eləydim. Sizi itirmək böyük itki olardı. Mən – başqa məsələ. Geri qayıdaq, yoxsa naxoşlayarsınız. Şəxsən mən belə bir məsuliyyətin altına girə bilmərəm. Həm də, axı Lukezi...

- Di yaxşı, kifayətdir! Öskürək boş şeydir. Qorxma, məni öldürməz.

- Hə, bax, bu düzdür! O da doğrudur ki, sizi boş yerə narahat etmək niyyətində deyildim. Amma gərək siz də ehtiyat tədbirləri görəydiniz. Bax bu, baldan çökəlib, bir-cə qurtum kifayətdir ki, özünü zü rütubətdən qoruyasınız. - Nəm torpağın üstündə sırayla düzülmüş butulkalardan birinin qapağını açıb ona uzatdım. - İçin!

Fortunato mənə çəpəki nəzər salıb, içkini dodaqlarına yaxınlaşdırdı. Sonra dostyana başını yellədi, bu vaxt zınqırovun cingiltisi eşidildi.

- Mən bunu içirəm burda uyuyanların şərafinə!

- Mənsə sizə uzun ömür arzulaıram!

Yenə əlimdən yapışdı və biz yolumuza davam eləyib irəli yeridik.

- Nəhəng zirzəmidir, - Fortunato dedi.

Cavab verdim ki, Montrezorlar böyük nəsil olub.

- Amma gerbinizi unutmuşam, - dedi.

- Mavi fonda dişlərini dabana sancmış qıvrım ilan tapdalayan ayaq; qızıldan tökülmiş nəhəng insan ayağı.

- Bəs deviz?

- «Nemo te impune lacessit»¹

- Əladır, - dedi.

İçki gözlərini parıldatdı, başında qalpaqdan asılmış zınqırov cingildədi. Elə mənim düşüncələrim də canlanıb dirçəldi: bal ağağı öz təsirini göstərirdi. İrili-xırdalı çəlləklərin arasıyla qabağa addımladıq, sümük qalaqlarının, divarların yanından keçib, katakombanın axırına gəlib çatdıq.

- Baxın, - dedim, - şora getdikcə çoxalır. Biz indi çaylağın altındayıq. Sümüklərin arasından nəmişlik sızır. Gəlin qayıdaq, nə qədər gec deyil, qayıdaq. Sizin öskürəyiniz...

- Öskürək boş şeydir, - Fortunato dediyindən dönmədi. - Haydı, getdik, irəli! Amma əvvəlcə bir qurtum da içək.

Bu dəfə Vin de Graves butulkasını götürdüm, qapağını qırıb ona uzatdım. Fortunato butulkanı başına çəkib, axıracan birməfəsə içdi. Gözlərində qılgımlar parıldadı. Qəhqəhə çəkib, butulkanı mənasını anlamadığım xüsusi jestlə yuxarı tulladı.

Ona təəccüblə baxırdım, Fortunato isə məzəli hərəkətini təkrar edirdi.

- Siz bunu başa düşürsünüz? - soruşdu.

- Yox, - cavab verdim.

- Belə, deməli, siz qardaşığa mənsub deyilsiniz?

- Necə?

- Soruşuram ki, mason deyilsiniz?

- Hə, hə, - tez dilləndim, - hə, hə!

- Doğrudan? Ola bilməz! Siz masonsunuz?

- Masonam, - cavab verdim.

- İşarə! - dedi.

- Bu da işarə! - deyib, pləşının altından balaca bir kürək çıxartdım.

- Deyəsən, zarafat edirsiniz! - o, bir neçə addım geri çəkildi. - Yaxşı, göstərin görək öz amontilyadonuzu.

- Olsun!

Balaca kürəyi pləşın altına soxub əlimi ona uzatdım. Fortunato bütün ağırlığını qoluma saldı və beləcə amontilyado axtarışıyla yolumuza davam elədik. Alçaq tağların uzun cərgəsini keçib, aşağı endik, daha bir neçə addım atıb yenə aşağı düşdük. Dərin sərdabənin yanına çatanda buranın natəmiz havasından məşəllərimiz közərib qalmışdı, zorla işıq salırdı.

Sümüklərdən təmizlənmiş divarda dərinliyi dörd, eni üç, hündürlüyü altı-yeddi fut olan daha bir çuxur gördük.

Zorla közəran məşəlini yuxarı qaldırıb çuxurun dərinliyinə baxmağa çalışan Fortunatonun cəhdləri əbəs idi: zəif işıq quyunun dibini görməyə imkan vermirdi.

- Gəlin gedək, - dedim, - amontilyado, bax burdadır! O ki qaldı Lukeziyə...

- Lukezi qanmazın yekəsidir, - o, sözümlə yarımçıq kəsdi.

Dəliyin axırına çatanda qəfildən divara toxunub çaşqın halda ayaq saxladı. Divarın yuxarısına iki dəmir həlqə bənd olmuşdu: birindən zəncir sallanırdı, o birindən asma qıfıl. Zənciri Fortunatonun belinə dolayıb həlqələrə keçirmək bir neçə saniyənin işi idi. Yazıq elə bir heyrət içindəydi ki, müqavimət göstərməyə imkan da tapmadı.

- Amontilyado! - o, heyrətdən xilas olmağa macal tapmamış qışqırdı.

- Elədir, - dedim, - amontilyado.

Bunu deyib, sümük topasına girirdim; hərəsini bir kənara tullayıb qumdaşı və əhəng məhlulunun üstünü açdım. Bu materialların, həmçinin kürəyin köməyi ilə divardakı oyuğun girişini bağlamağa başladım.

Daş hörgünün birinci cərgəsini təzəcə bitirmişdim ki, gördüm Fortunatonun sərxoşluğu xeyli azalıb. Bunun ilk əlaməti çuxurun dərinliyindən yayılan boğuq, acizənə qışqırq oldu: bu, sərxoş adamın çıxması deyildi. Sonra uzun, israrlı bir sükut çökdü. İşimə davam eləyib daşın ikinci cərgəsini düzdüm, sonra üçüncü, dördüncü cərgəni hördüm.

Bu vaxt zəncirin bərk-bərk silkələnməsini eşitdim. Səs bir neçə dəqiqə davam etdi, mən isə onu böyük məmnunluqla dinləmək üçün işimə ara verib, sümük topasının üstündə oturdum. Nəhayət, kəskin cingiltilər səngidi, kürəyi təzədən əlimə alıb beşinci, altıncı və yeddinci cərgəni hördüm. Divar artıq sinəmlə tən idi. Yenə işi saxladım, məşəli daş tikilinin üzərinə qaldırıb içəridə məhkum edilmiş fiqurun üzərinə bir neçə dəfə zəif işıq şüası saldım.

Zəncirlənmiş kabusun boğazından qəfil qopub çıxan güclü, kəskin qışqırq məni dəhşətli bir həmlə ilə geri atdı. Bir anlığa təəddüd keçirdim – həyəcan içimi bürümüşdü. Şpaqanı çıxarıb dərinliyi yoxlamağa başladım, birdəqiqəlik düşüncə məni sakitləşdirdi. Əlimi katakombanın sərt divarının üstünə qoyub əsl məmnuniyyətlə duydum. Sonra öz tikintiyə yaxınlaşdım və qışqırqınun vay-şivəninə cavab verdim. Mən xalis əks-səda kimi idim – onun ağızını əyirdim; mən onu gücdə də, hönkürtünün davamlılığında da üstələdim. Hə, mən bu cür elədim, onu bu cür yendim; axırda qışqırqçı susdu.

Artıq gecənin yarısıydı, iş sona yaxınlaşdı. Səkkizinci, doqquzuncu və onuncu cərgəni hörüb qurtardım. Sonra on birinci cərgənin əsas hissəsini və sonuncu cərgəni tam başa çatdırdım, qalırdı yalnız bir daşı yerinə bərkidib suvamaq. Daş üstünlüklə qaldırısam da, yerinə düz oturtum. Ancaq bu vaxt quyunun dərinliyindən başımın tüklərini biz-biz edən dəhşətli bir gülüş, ardınca da səs eşidildi – bu qəmgin səsin Fortunatonunkü olduğuna inanmaq çətin idi.

- Xa! xa! xe! xe! Yaxşı zarafatdır, doğrudan, əla zarafatdır. Palatsoya qayıdanda biz buna yaxşıca gülürük. Hə! Hə! Əla şərabdır! Hə! Hə!

- Amontilyado! - mən dedim.

- Xe! xe! xe! Hə, amontilyado! Amma necə düşüncəsiniz, indi gec deyilmi? Bizi palatsoya gözləyirlər. Sinyora Fortunato indi ordadır, başqaları da bizi gözləyir. Gedək!

- Hə, - mən dedim, - gedək.

- Tanrı eşiqinə, Montrezor!

- Hə, elədir, - dedim, - Tanrı eşiqinə! Əbəs yerə cavab gözləyirdim; cavab gəlmədi. Hövsələm tükənmişdi, səbirsizlik bütün varlığımıza hakim kəsilmişdi.

Var səsimlə bərkədən çağırırdım:

- Fortunato!

Yenə cavab gəlmədi. Bir də səslədim:

- Fortunato!

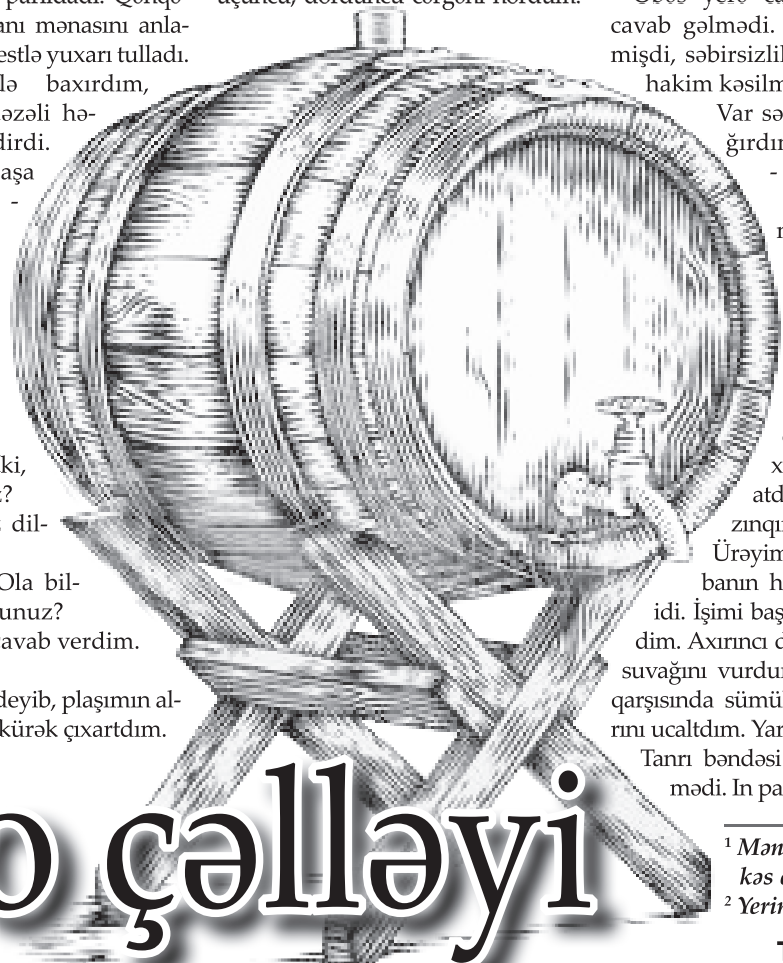
Heç bir cavab gəlmədi. Məşəlin birini açıq qalmış yarıqdan içəri soxub və onu çuxurun dərinliyinə atdım. Oradan yalnız zınqırovun səsi eşidildi.

Ürəyim sıxıldı – katakombanın havası çox boğanaq idi. İşimi başa çatdırmağa tələsdim. Axırncı daşı yerinə bərkidib suvağını vurdum. Təzə hörgünün qarşısında sümüklərin köhnə divarını ucaltıdım. Yarım əsr keçsə də, bir Tanrı bəndəsi onları narahat etmədi. In pace reauiescat!²

¹ Məni təhqir edən heç kəs cəzasız qalmaz

² Yerini rahat olsun (lat.)

Amontilyado çəlləyi

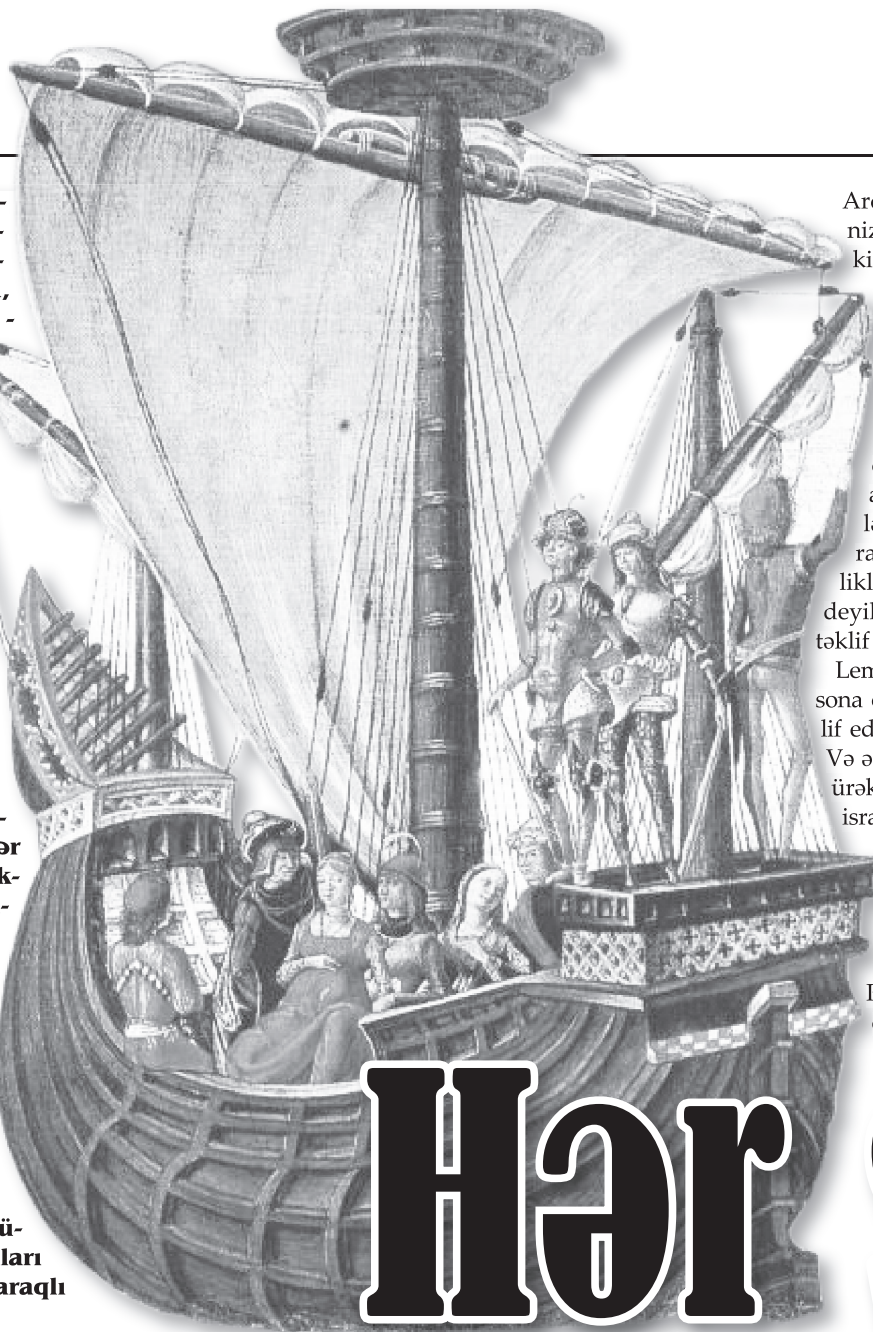

Bu səhifəni uşaqlar, yeniyetmələr üçün hazırlamışıq. Amma bu, heç də o anlama gəlməsin ki, səhifəmizi oxuyarkən böyük nəşə öyrənməyəcək. Mütləq öyrənəcək. Çünki elm öyrənmək, savad almaq insanın əbədi, həmişəcavan arzularındandır. Bəşəriyyət zaman-zaman adamları iki yerə bölüb: savadlılara və bisavadlara. Bütün sivilizasiyalar ona görə sivilizasiya olub ki, içindəki savadlı kəsim, düşünən insanlar artıb, fərqli bir mədəniyyət yarada bilib. Müasir dövrdə elmə, biliyə can atmaq daha vacibdir. Çünki dünənə kimi qarşımızda bir sirr olaraq qalan çox mətləblər artıq çözümlə-çözülə gedir, bildiklərimiz artır, bilmədiklərimiz azalır. Amma nə qədər öyrənsək də, bilmədiklərimiz bildiklərimizdən qat-qat çox olaraq qalacaq.

Hər sayımızda oxuyacağınız "Tarixin sirləri" bölməsində müəmmalı dönəmlər, hadisələr araşdırılacaq, dərsliklərdə, elmi tədqiqatlarda təqdim olunan həqiqətlər oxucularımıza "Hər suala bir cavab" adlandırdığımız populyar ensiklopedik topluya xas rəvan dillə təqdim olunacaq.

Məqsəd oxucularımızın dünyagörüşünü daha da genişləndirmək, onları həmişə diqqət mərkəzində olan maraqlı həmsöhbətə çevirməkdir.

Hər suala

Arqonavtlar İolkdan dənizə çıxırlar, əziz qonaq kimi qarşılandıqları Lemnos adasına çatırlar. Ondən bir il qabaq Lemnosun qadınları qul kənzilərə üstünlük verən ərlərini qısqanlıqdan qətlə yetirmişdilər. Lemnos qadınları adaya qonaq gələn kişiləri görəndə, onları buraxmamaq üçün xoşbəxtliklərini dənizin o üzündə deyil, elə adada axtarmağı təklif edirlər.

Lemnos çarçası Gipsilis, Yasona onunla evlənməsini təklif edərək taxt-tac vəd eləyir. Və əgər bu səyahətə çıxmağı ürəkdən arzulayan Heraklin israrı olmasaydı, səfərin ardı baş tutmayacaqdı.

Arqonavtlar Heraklin sözüne bəxş yollarına davam edirlər. Onlar Gellespontdan keçib Propontidə (Mərmərə dənizinə) çıxırlar.

Çarın kiçik qızı sehrbaz Medeya Yasona vurulur və ona qızıl yunlu qoyun dərisini ələ keçirməkdə kömək edir. Sonra da arqonavtlara qoşulub adadan qaçır. Çar Eet bu ikiqat itki ilə barışa bilmir və oğlu Apsirtin başçılıq etdiyi dəstəni onların dalınca göndərir. Qaçqların marşrutu haqda cürbəcür versiyalar var, onların, hətta Xəzər dənizinə keçdiklərini söyləyənlər olub. Amma bütün bu versiyaların ümumi fikri budur ki, qaçaqlar Medeyanın sözü ilə onun qardaşını öldürüblər.

Bosfordan keçməmək üçün isə onlar İstr (Dunay) çayının mənbəyinə girirlər, sonra gəmilərini quru ilə çəkə-şəkə başqa bir çaya keçirirlər və Adriatik dənizinə çıxırlar. Belə bir səyahət, əslində uydurma görünür, amma ola bilər ki, söhbət Dunaydan deyil, adı İstr olan, Triyest yaxınlığında Adriatik dənizinə tökülən tamam başqa çaydan gedir. Başqa bir əfsanəyə əsasən, arqonavtlar Rodan (Rona) çayına çataraq keltlərin torpaqlarına çıxmışdılar. Üçün-

Arqonavtların səfəri

Dəniz səyahətləri haqda miflər yunan mədəniyyətində xüsusi yer tutur. Belə miflərdən biri də arqonavtlar barədədir. Zahirən, nağıla bənzəsə də, bütün nağıllar kimi, bu əhəvatın da tarixi kökləri var və bu, Elladanı sarsıdan sayısız-hesabsız daxili münafişlərlə əlaqədər.

Hekayətdə hər şey ondan başlayır ki, Orxomen çarının övladları Friks və Gella ögey anaları İnodan (başqa versiyaya əsasən, bibiləri Boudikdən) qızıl kökləri var və bu, Elladınun belinə minib qaçır. Gella yolda ecazkar heyvanın belindən yıxılıb dənizdə batır – həmin boğazı sonralar elə qızın adı ilə Gellespont, yəni "Gellanın dənizi" (indiki Cəbəllütariq boğazı) adlandırılır. Friks isə Ei məmləkətinə, Kolxidaya gəlib yetişir. Orada həmin qoyunu Zevsə qurban kəsir, qızıl yunlu dərisini isə nadir bir şey kimi kolxların çarı Eetə təqdim edir. O zamandan belə hesab edilir ki, həmin qoyun dərisi Kolxidaya bərkət gətirib.

Dərinə Ares meşəsində saxlayırdılar, dərinin qarovulunu isə bir əjdaha çəkirdi.

Uzun müddət Eetin böyük qızı ilə evli olan Friks öləndən sonra, onun oğlanları Kolxidanı tərk edərək atalarının vətəninə yollanırlar. Onlar yolda həmvətənləri ilə qarşılaşırlar. Səyyahların təzə dəstəsinə Esonun oğlu Yason başçılıq edirdi. Eson Fessaliyada, Parasey körfəzi sahillərindəki İolk şəhərinin çarı olmuşdu. Esonu qardaşı Peli taxtdan devirmişdi, lakin öncəgönlər Peliyə demişdilər ki, o, axırda öz qohumunun əlində öləcək və xəbərdar eləmişdilər ki, bir ayağında səndəl olan adamdan ehtiyatlanmalıdır. Təbii ki, Peli qardaşı oğlu Yasonu, onu aradan götürmək üçün tədbir görürmük istədi. Amma atası, təhlükəyə məruz qalmış oğlunu etibarlı bir yerdə gizlədərək hamıya onun öldüyünü elan edir. Oğlan isə müdrik bir məxlüqdan – Xiron adlı kentavrdan tərbiyə alır. Kentavrlar mifik varlıqlardır, lakin süvari, at görməyən qəbilələrə onların görünüşü çox dəhşətli gəlirdi.

Yason əmisindən çarlığı tələb etmək üçün İolka yola düşəndə, cəmi iyirmi yaşı vardı. Çar Peli qarşısında artıq yekə kişi olmuş, bir ayağı yalın, üstəlik hələ taxt-tacı tələb edən qardaşı oğlunu görəndə, dəhşətə gəlir.

Bəzi yunan müəlliflərində döyüşçülərin yürüş zamanı yalnız sol ayağına səndəl geyməsi haqda məlumatlara rast gəlmək mümkündür. Ona görə də Yason çox güman ki, əmisinin yanına tək yox, silahlı dəstə ilə gəlmiş. Peli bu gəlişdən qorxur və gəncə çətin bir iş tapşırmaq qərarına gələrək, onu Kolxidaya yollayır. Görünür, o artıq uzaq Pont Evksinə (qədim zamanlarda Qara dənizi belə adlandırılırdı) ekspedisiya üzərində düşündü. İndi isə əlinə fürsət düşdü ki, riyakarcasına taxtdan imtina edəcəyini söyləyib, təhlükəli bir düşməndən can qurtarsın.

Yason bu səyahətə məmnuniyyətə razılıq verir. Səfər məqsədi ilə "Arqo" adlı xüsusi gəmi düzəldirlər və şahzadə bütün Elladaya bir çağırış ünvanlayır. Ekspedisiyada iştirak üçün ən məşhur döyüşçülər yığılır – müxtəlif mənbələrə əsasən, onların sayı Herakl da daxil olmaqla, 67 nəfərə çatır. Səyyahlara gəminin adı ilə arqonavtlar deyirdilər. Herakldan ekspedisiyaya rəhbərlik etməyi xahiş edirlər, lakin o, Yasonun namizədliyini irəli sürür.

Propontidin cənub sahilində onları Kizik əhalisi olan dolionlar çox səmimi qarşılayır. Lakin arqonavtlar yenidən dənizə çıxanda səmt küləyi onları qaytarıb Kizikə gətirir. Qaranlıqda şəhər sakinləri gələnlərin dənənki qonaqları deyil, düşmənləri pelasqlar olduğunu düşünür və aralarında toqquşma baş verir. Yason Kizik çarını öldürür. Bu dəhşətli səhvin üstü yalnız səhər, hava işıqlaşanda açılır. Lakin səyahət yenə davam edir. Arqonavtlar təhlükəli yer sayılan Bosfor boğazından keçirlər. O zamanlar belə bir mif vardı ki, həmin yerdə Simolegiadin bir-birinə yaxınlaşıb-uzaqlaşan qayaları yerləşir. Onlar bu qayaların arasından Finenin xeyirxah məsləhətləri ilə ötüşə bilirlər. Finen dəhşətli qarqıldardan can qurtardığına görə arqonavtlara minnətdar idi və yaxşıqlarının əvəzini bu cür qaytarır. Beləliklə, Yason və yoldaşları Qara dənizə çıxırlar. O vaxt Herakl artıq dayanacaqların birində dəstədən geridə qalmışdı və daha bu səyahətdə iştirak etmirdi. Yason isə Friksin gəmi qəzasına düşən oğlanlarını, Eetin nəvələrini xilas edir və onlar hamısı birlikdə Kolxidaya gəlirlər.

cü versiya isə onların Elbadan ötüb Şimal dənizinə çıxdıqlarını, sonra da Herkules sütunlarının (Cəbəllütariq boğazı) yanından ötüb qayıtdıqlarını söyləyir. Lakin, çox güman ki, Qara dənizə səyahətə çıxmış səyyahlar geriye elə Bosfordan qayıtmışdılar. Sonra arqonavtlar axına düşüb Liviya (Afrika) sahillərinə yan almış, səhrələrlə ağır bir yol keçmişdilər. Hər halda, İolka qayıtmaq onlara nəsib olmuşdu. Bundan az sonra yenə çox qəddar bir daxili münafişə baş vermişdi. Həmin qarşıdurmada Peli həlak olmuş, onun oğlu Akast da Yasonla Medeyanı şəhərdən qovmuşdu. Arqonavtların səfəri belə bitmişdi.

Bu səyahətin məramını qarət məqsədilə edilən yürüşlər və Qara dəniz sahillərinin yunanlar tərəfindən mənimlənməsi, habelə onların Qərbə yürüşləri təşkil edirdi. Səfərin marşrutu məhz buna görə belə dolaşq olub, arqonavtların yolu Şimal dənizi və Aralıq dənizinin qərb hissəsindən keçib.

Əslində belə səyahətlər gerçəkləşə bilərdi, çünki yunanlar Britaniya yaxınlığındakı Qalay adaları ilə də tanış idilər. Qalay bürünc istehsalı üçün əvəzsiz metal idi. Lakin artıq eramızdan əvvəl VIII əsrdə Yunanıstanda dəmiri də tanıyırdılar, ona görə də arqonavtlarla bağlı əfsanə, çox güman ki, daha qədim dövrlərə gedib çıxır.

Qızıl yunlu qoyun dərisinin əhvalatı isə Qafqazda qızıl çıxarılarəkən istifadə olunan real üsulun nağılvari təqdimatıdır.

Zevs Olimp tanrılarının tanrısı olanda, Finikiya çarının qaçırılmış qızı Avropanı məhz Kritə gətirmişdi, qız isə ona üç oğul – Radamant, Sapredon və Minosu doğmuşdu. Minos sonralar bütün Kritin çarı oldu və adanın əhalisi üçün ilk qanunları yazdı. Onun zamanında Krit məmləkəti sular səltənətinə çevrilərək bütün Egey dənizinə sahib oldu...

Dedalin oğlana kömək etdiyindən xəbər tutan Minos memarı Labirintə saldırır, amma o öz oğlu İkarın yardımı ilə mumla bir-birinə yapışdırılmış lələklərdən düzələn qanadlar taxıb uçaraq adadan canını qurtara bilir. Lakin İkar həddindən ziyadə yüksəklərə qalxır, günəş şüaları mumu yumşaldır, qanadlar dağılır və oğlan Samos adası yaxınlığında dənizə düşür. Dedal isə sağ-salamat Siciliyaya yetişir.

Belə yelkənlər adi yelkənlərə nisbətən küləyə qarşı daha iti bucaq altında çərəki getmək imkanı verirdi. Ola bilər ki, İkar haqqında mif də çöp yelkənlərin ixtirasına bir xatırlatmadır. Bəlkə də, Dedalla İkar Kritdən adi gəmidə qurtulmuşdular və İkar da gəmidən suya düşüb həlak olmuşdu.

Kritlilər Egey dənizinin bir çox adalarına nəzarət edirdilər, lakin görünür, pelasqlarla – Yunanıstanın materik hissəsinin qədim əhalisi ilə qarşı-qarşıya gəlməli olmuşdular.

Minos müntəzəm olaraq, öz yarışlarını təşkil edir, qaliblərə mükafat kimi həmin yeniyetmələri verirmiş. Yarışda Tavr bütün rəqiblərə qalib gəlirmiş. Sonra Afinanın onuncu çarı Teseyə məğlub olur və bununla da afinalılar bu ağır xərəcədən azad olurlar. Yevsefi belə hesab edir ki, Tesey kritlilərin sərkərdəsini eramızdan əvvəl 1230-cu ildə məğlub edib. Filoxora görə isə, Tavr Teseylə elə limanda döyüşüb və orda da həlak olub. Plutarx bütün bu mənbələrdəki məlumatları bir yerə yığıb belə bir nəticəyə gəlir ki, kritlilərin Tavr adlı sərkərdəsi afinalılarla döyüşdə həlak olub.

“Tavr” sözünün mənası “öküz” deməkdir və bu, heç də təsadüf deyil. Axı Kritdə öküz kultu vardı. Knoss sarayının freskalarından birində öküzlə ritual döyüş – tavrəkaptəsiya təsvir olunur. Akrobat, öküzün buyuzlarından yapışib başının üstündən tullanır. Belə motivlər bürünc dövrdə müxtəlif ölkələrdə - Xett

bir cavab

Rəvayətlərə əsasən, Qafqaz xalqları bineyi-qədimdən qızıl çıxarmaq üçün qoyun dərisini qızilla zəngin dağ çaylarının suyuna salırdılar. Sürətli axının gətirdiyi xırda ağır qızıl dənəcikləri dərinin sıx yunu arasında ilişib qalırdı. Qızıl yunlu qoyun dərisi haqqında əfsanə məhz belə yaranmışdı. Tarixi mənbələrdən götürülən məlumatlara əsasən, bəlli olub ki, Kolxida ərazisində qızilla zəngin yeganə çay Rioni, daha daqıqı, onun Sulori adlanan qoludur. (bu qol əsas məcraya Samtredia yaxınlığında tökülür).

Amma başqa versiyalar da var. Onlardan birinə görə, Medeya, parça toxumağın sirlərinə bələd idi, digər - kifayət qədər ekzotik versiya isə deyir ki, o, mis çıxarmağın da yolunu bilirmiş. Beləliklə, arqonavtların səfərini “sənaye casusluğu” kimi də qiymətləndirmək olar, “qızıl yunlu dəri” isə yunanlara görə, Medeyanın özü idi. İstənilən halda, yunanların ticarət etdikləri və məskunlaşaraq öz mədəniyyətlərini gətirdiyi və yerli xalqların mədəniyyətlərini əxz etdikləri Qara dəniz sahillərinə səfərləri bu mifin tarixi təməlini təşkil edir.

Kritin sirləri

Yunanlar üçün Krit, əfsanə və miflərlə əhatə olunmuş məmləkətdir. Onlar inanırdılar ki, ilahə Reya öz oğlu Zevsi həmin adada gizlədirdi.

Lakin uğursuzluqlar Minosu qarabaqara izləyirdi. Dənizlər tanrısı Poseydon Krit çarının arvadını məcbur edir ki, öküzlə qeyri-təbii cinsi əlaqəyə girsin. Nəticədə, bu əlaqədən öküz başlı insan Minotavr doğulur. Minosun əmri ilə afinalı memar və heykəltəraş Dedal Kritin paytaxtı Knoss şəhərində Labirint adlı giriş-çığı çox dolaşq olan bir bina tikir və Minotavrı əbədlilik ora salır. Minosun oğullarından biri Afinada həlak olanda, Krit çarı Attikaya hücum edir. Çıxılmaz vəziyyətdə qalan afinalılar Minosla müqavilə imzalayırlar. Həmin müqaviləyə əsasən, onlar Kritə özünəməxsus bir vergi ödəməyi öhdələrinə götürürdülər. Bu vergi, püşklə seçilmiş, sonradan Labirintə atılaraq Minotavrın əlində həlak olacaq 14 gənc qız və oğlandan ibarət idi. Bir neçə ildən sonra qəhrəman Tesey həmvətənlərini bu yükədən qurtarmaq qərarına gələrək, növbəti qurbanlarla birlikdə könüllü olaraq Kritə yollanır. Tesey Dedalin məsləhəti ilə Krit çarının qızı Ariadnanın qəlbinə girib sevgilisindən bir yumaq sap alır ki, minotavrı məğlub edəndən sonra Labirintdən çıxarsın. Sonra Tesey adadan qaçmaq üçün kritlilərin bütün gəmilərini əvvəlcədəndeşir.

Bu əhvalat bizi uzaq keçmişə - Minoy sivilizasiyası dövrünə aparır. Bürünc dövrünün bu sivilizasiyası, təxminən eramızdan əvvəl 2600-1450-ci illər arasında mövcud olub. Zamanında qüdrətli sayılan bu sivilizasiya tarixçilərə 1900-cü ilədək naməlum qalmışdı. İngilis arxeoloqu, Kritdə qazıntılar apararı Artur Evans bu sivilizasiyaya mifik personaj Minosun adını verib.

Krit çarları Knossda, Festdə və Tilissdə çoxlu saraylar ucaldıblar. Bu tikililərin içi adi adamların çətinliklə baş çıxara biləcəyi keçid və dəhlizlərlə dolu idi. Onlar ölkənin siyasi və iqtisadi həyatının mərkəzi sayılırdı.

Kritlilər sapanndan, oxdan və bu sivilizasiya üçün səciyyəvi olan, hər iki yan oxvarlı, labris adlandırılan baltadan istifadə edirdilər. Minoylular öz müttəfiqləri olan Qədim Misirlə sıx ticari əlaqələr saxlayır, Kiprdən bürünc istehsalı üçün zəruri xammal olan mis ixrac edirdilər.

Krit talassokratiya, yəni dəniz məmləkəti idi. Çox güman ki, çəp yelkəni də ilk dəfə kritlilər düzəldib.

Təxminən, eramızdan əvvəl 1550-1600-cü illərdə Krit sahilləri yaxınlığında Santorin vulkanının zəlzələ ilə müşayiət olunan partlayışı dəhşətli faciəyə səbəb olmuşdu. Çıxılmaq üçün ada üzərinə göydən kül yağmış, güclü sunami sahilləri öz ağuşuna almışdı. Bəlkə də Atlantida haqqında miflərin yaranmasına elə o vulkanın püskürməsi əsas vermişdi. Əvvəllər elə fikirləşirdilər ki, Minoy sivilizasiyası həmin zəlzələ zamanı məhv olub, lakin arxeoloji qazıntılar göstərdi ki, sonradan kül təbəqənin üzərində də elə eyni mədəniyyətə aid tikililər ucaldılıb. Deməli, Minoy dövləti fəlakətdən sonra azı yüz il, düz axeylərin istilasınadək mövcud olub.

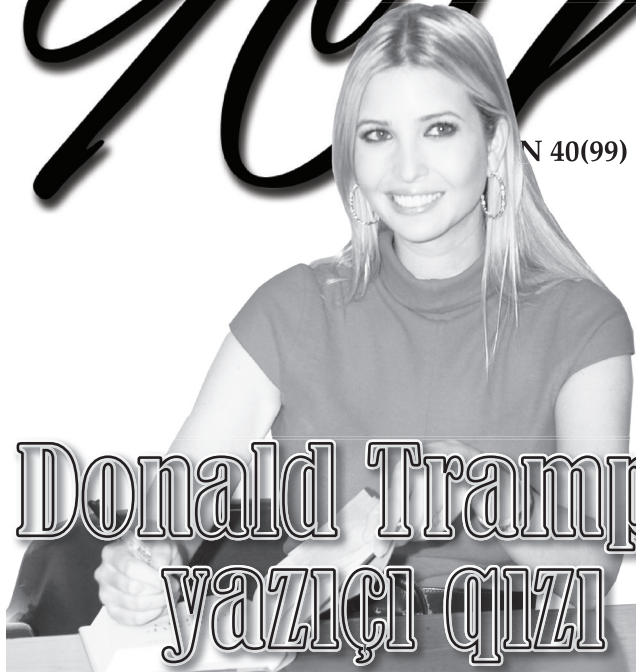
Plutar, Teseyin həyatı barədə yazısında həmin miflərdəki hadisələrin rəşional izahını verən bir neçə tarixçiə əsaslanır. Məsələn, Kesariyalı Yevsefi Filixora istinadən yazır ki, çar Minosun Tavr adında çox sərt, qəddar bir sərkərdəsi varmış. Labirint isə adi həbsxana imiş, orada afinalı yeniyetmələri saxlayırmışlar.

çarlığında, Suriyada, Baktriyada, Hind vadisində də olub. Bu gün isə öküz kultunu müasir İspaniyada görmək olar. Bu, korrida mərasimində və bir də baskların ölkəsində, Qaskonda geniş yayılmış öküz üzərindən tullanmaq adətində özünü göstərir. Bu gün İspaniyanın Pamploña şəhərində keçirilən bayramdan hamımızın xəbəri var. Bir sürü öküzü köhnə şəhərin dar küçələrinə buraxırlar, adamlar isə onların qabağundan qaçıb qurtarmağa can atır. Ona görə də Minotavr əhvalatı Aralıq dənizi sahillərindəki xalqların ənənələrinə tam uyğundur. Fərziyyələrdən birinə əsasən, Minotavr barədə mif Finikiyadan gəlir. Orada öküz başlı Molox da qurban kimi insanı tələb edirdi. Minotavrın qətlə onunla bağlı kultun məhvi demək idi və görünür, artıq tənəzzülə uğramış Krit mədəniyyətini həmin ənənələrdən bəhrələnmə axeylər qəbul edərək, öz yaddaşlarında yaşatmaq qərarına gəlmişdilər.

ABŞ

N 40(99) 12.11.2016

Donald Trampın yazıçı qızı

○ ABŞ-ın yeni prezidenti Donald Trampın qızı İvanka Tramp iş adamı, fotomodel olmaqla yanaşı, həm də yazıçıdır. Onun 2009-cu ildə nəşr etdirdiyi "Tramp kartı: İşdə və həyatda oynayıb udmaq" adlı kitabı bir neçə ay ərzində ABŞ-da işgüzar ədəbiyyat siyahısında bestseller olub.

İvanka Mari Tramp 30 oktyabr 1981-ci ildə Nyu-Yorkda anadan olub. "Chapin School" məktəbini və "Choate Rosemary Hall" kollecini bitirəndən sonra Corcauta Universitetinə daxil olub. İki il burada təhsil alan İvanka sonradan təhsilini Pensilvaniya Universitetində davam etdirib. 2004-cü ildə iqtisadiyyat üzrə bakalavr dərəcəsi alan qız bir müddət fotomodel kimi fəaliyyət göstərmiş. O, həmçinin geyim və aksesuar biznesiylə məşğuldur.

İvanka Tramp 2007-ci ildə "Maxim" jurnalının reyting cədvəlində 83-cü, həmin ildə "2007-ci ilin 99 qadını" reyting siyahısında isə 99-cu olub.

Buryat yazıçısı Aleksey Qatapovun "Temuçin" əsəri Çin prodüserlərinin diqqətini cəlb edib. Çinin "Nomadik" şirkəti A.Qatapovun "Temuçin" romanını həm Çin dilində nəşr etdirəcək, həm də əsərin motivləri əsasında film çəkəcək.

«Monqol tarixi lüğəti» və «Çingizxanın birinci nöqəri» kitablarının müəllifi olan A.Qatapov Buryatiyanın hüduqlarından kənar da məşhurdur. Rusiya Yazıçıları Birliyinin üzvü olan Qatapovun son kitabı Çingizxanın şəxsiyyətinə obyektiv münasibətinə və tarixi faktlara diqqətlə yanaşıldığına görə xüsusi maraqla qarşılanıb. Məhz bu səbəbdən, əsər "On döyüşü" adlı məşhur filmin müəllifi, monqol əsilli Çin prodüseri Undes Çaqdarsurenin diqqətini cəlb edib. Çaqdarsuren filmin ekranlaşdırılması üçün "Nomadik" şirkətini layihəyə cəlb edib.

Filmin çəkilişləri bilavasitə Çingizxanla bağlı olan Oron və Kerlen çaylarının sahillərində aparılacaq. Hal-hazırda "Nomadik" şirkəti monqolların tarixinin dərinliklərinə vara biləcək, romanın əsas qayəsini açmağa biləcək, yüksək peşəkarlığa malik ssenariçi axtarır. İkiseriyalı filmin iki-üç il ərsəyə gələcəyi gözlənilir. Yazıçının sözlərinə görə, o, əsərdə gələcək Çingizxanın böyüdüüyü və tərbiyə aldığı mühiti, monqolların məişətini, xarakter və temperamenti, dünyagörüşlərini əks etdirməyə çalışıb. Yeni filmə bağlı iddialı danışan Qatapov dünya tamaşaçısının Çingizxan haqqında ən mükəmməl ekran əsəri görəəcəyinə əmin olduğunu bildirib.

Çində Çingizxan haqqında yeni film çəkiləcək

Bulqakovun ölümünün səbəbi məlum oldu

Proffessor Pyer Ciorcio Rigettinin başçılığı altında müxtəlif ölkələri təmsil edən bir qrup alim, Bulqakovun "Ustad və Marqarita" əsərinin əlyazması üzərində tədqiqat aparıb. Tədqiqat zamanı alimlər yazıçının ölümünə səbəb olan xəstəliyin bioloji markerlərini aşkar ediblər. Belə ki, onlar əlyazmanın səhifələrində morfi izi tapıblar. Alimlərin qənaətinə görə, irsi böyrək xəstəliyi - hipertonik nefrosklerozdan əziyyət çəkən yazıçı morfidən ağrıkəsici kimi istifadə edirmiş.

Lakin alimlərin bu qənaəti digər həmkarlarında şübhə doğurub. Rigettinin tədqiqat qrupunun ehtimallarını qəbul etməyən bir qrup alim iddia edib ki, morfini "Ustad və Marqarita"-nın səhifələrinin arasına yazıçının əlyazmalarını müsadirə etmiş NKVD qoyub.

Əsərin 127 səhifəsini yeni üsullarla tədqiq edən Rigettinin başçılıq etdiyi qrup kağızdakı zülal molekullarını özünə çəkən etilvinilasetatdan olan lamina-siyalı plyonkadan istifadə etməklə, kağıza hopmuş maddəni laboratoriyada araşdırıb. Alimlərin fikrincə, aşkar edilmiş xəstəliyin potensial biomarkerləri yazıçının əlyazmalarının arasına morfinin NKVD işçiləri tərəfin-

dən qoyulması ehtimalını təkzib edir.

Mixail Bulqakov "Ustad və Marqarita" əsəri üzərində işə 1928-ci ildə başlayıb. Lakin romanın ilk versiyasını 1930-cu ildə özü məhv edib. Sonra yenidən əsərin qaralamaları üzərində işləməyə başlayan yazıçı 1940-cı ilə - öldüyü günə qədər əsər üzərində işini davam etdirib.

Qeyd edək ki, Pyer Ciorcio Rigettinin başçılıq etdiyi bir qrup alimin növbəti layihəsi Mayakovskinin ölümqabağı qeydlərinin biokimyəvi tədqiqatı olacaq.

Amerikalı yazıçı Sara Cionun "Kəpənək adası" adlı yeni kitabı bu yaxınlarda satışa çıxarılacaq. Müəllif kitabının ilk dəfə olaraq Türkiyədə də satılacağına görə bu ölkənin oxucularına məktub yazıb.

Məktubda əsərin ərsəyə gəlmə mərhələlərindən danışan müəllif, oxucuların kitabdan böyük zövq alacaqlarını vəd edir. Məktubunda Cio yazır: "Ümid edirəm ki, siz də bu böyük macəradan zövq alacaqsınız. Ümid edirəm ki, tale sizi hara aparsa da, öz yolunuzu tapacaqsınız - eynilə mənim daşkəsəkli bir dağda, ya da iki dağın arasında öz yolumu tapdığım kimi". Məktubunda yazıçı, "Kəpənək adası" əsərini yazmağa illər öncə başladığını və bu ideyanın Sietl şəhərində ən sevdiyi kafedə nahar yeməyindən sonra ağılna gəldiyini yazıb. Məktubun sonunda Cio göstərdikləri diqqətə görə türk-kiyəli oxuculara təşəkkür edib.

Qeyd edək ki, satış rekorduna görə tez-tez "New York Times" qəzetinin reyting siyahılarında yer alan Sara Cionun əsərləri 30 ölkədə satılır. "Pena" nəşriyyatının çap edəcəyi "Kəpənək adası" adlı yeni kitab ilk dəfə olaraq Amerika və Avropadan əvvəl Türkiyədə satışa çıxarılacaq.

Xatırladaq ki, keçən il "Yaşıl dəniz qabığı" adlı kitabının təqdimatı üçün Türkiyəyə gələn yazıçı "Tüyap Kitap Fuarı" sərgisi çərçivəsində minlərlə oxucusu ilə görüşmüşdü.

Sara Cio türk oxucularına məktub yazdı

ABŞ Universitetində "Stiven Kinq yaradıcılığı üzrə professor" vakansiyası

○ ABŞ-ın Men Universiteti ən məşhur məzunu - yazıçı Stiven Kinqin şərafinə universitetdə xüsusi "Stiven Kinq yaradıcılığı üzrə professor" vakansiyası təsis edib. Universitet administrasiyasından məlumat veriblər ki, bu layihəyə sərf ediləcək 1 milyon dolları təhsil ocağına "Harold Alfond Fondu" keçirib. Universitet artıq vakansiya üzrə namizədin axtarışına başlayıb. Seçiləcək müəllim 2017-ci ilin avqust ayından Men Universitetində "Stiven Kinq yaradıcılığı üzrə mütəxəssis-professor" vəzifəsində çalışacaq.

Bundan başqa, Men Universiteti noyabrın 7-də yazıçının 373 səhifəlik "Gözləyən ürək" əsərinin təqdimatını keçirib. Kitabın məhz 2016-cı ildə təqdim edilməsi təsadüfi deyil. Belə ki, düz 50 il əvvəl - 1966-cı ilin payızında Stiven Kinq Men Universitetinin tələbəsi adını qazanıb. Yazıçı burada İngilis ədəbiyyatı kafedrasında təhsil alıb və 1970-ci ildə universiteti bitirərək bakalavr dərəcəsi alıb.

Hazırladı: NARINGÜL